

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 9 (2021/Yaz), ss. 3-52.

Geliş Tarihi: 31 Mayıs 2021

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2021

Araştırma Makalesi/Research Article*

GÖÇMENLERİN BARINMA SORUNU VE MÜBADİL MESKENLERİ

Fahriye EMGİLİ**

Öz

30 Ocak 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi uyarınca çok sayıda göçmenin kısa bir zamanda Türkiye'ye gelmesi, iyi bir iskân planının yapılamaması ve her türlü dış yardımdan yoksun harabe halindeki Anadolu'nun hemen imar edilememesinden kaynaklanan birtakım olumsuzluklar mübadillerin yerleştirilmesini etkilemiştir. Özellikle 1924 yılı, mübadillerin nakli ve iskânı bakımından Türkiye'nin en zor dönemini oluşturmuştur. Bu süreçte hiç şüphe yok ki mübadillerin Türkiye'de beslenme, sağlık, barınma gibi sorunlarla karşılaşması beklenmekteydi.

Bu çalışmada da mübadil göçmenlerin Türkiye'ye ayak bastıkları andan itibaren karşı karşıya kaldıkları barınma meselelerine; geçici ve daimî süreçte Mübadele İmar ve İskân Vekaletinin ve Türk yetkililerinin nasıl bir çözüm bulduğunun incelenmesi amaçlanmaktadır. Mübadillerin iskelelere ayak bastıkları andan itibaren misafirhanelerden, barakalara, numune köylere yerleştirilme aşamaları, arşiv belgeleri ve resmî yayınlar ve araştırma eserlerden yararlanılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, İskân, Mübadil konutları, Numune köyü.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, (femgili@gmail.com). ORCID ID: 0000-0002-3805-7358.

SHELTERING ISSUE AND EXCHANGED SETTLEMENTS

Abstract

In accordance with the Turkish-Greek Population Exchange Agreement entered into force on 30th of January, 1923, the cases such as; bringing the exchanged population into Turkey, not scheduling well the inhabitation and not building up the Anatolia which was in the state of devastation that period, it has affected the situation. Especially, the year of 1924 was the hardest year in Turkey in aspect of transportation of the exchanged population and their settlement. In this process, it has been expected the problems of facing the undernourishment, health and sheltering.

In this study, it has aimed to be examined the sheltering cases starting from the day of arriving to Turkey, and furthermore what solution has been find by the mandate and Turkish Authorities. By stepping on the landing stage of the exchanged population in the resting houses, barracks, the process of accomodation of the population to the sample villages, all these cases will be examined by analyzing the archive documents and official publishing papers and researches.

Keywords: Turkish-Greek Population Exchange, Settlement, Exchanged Settlements, Sample village.

Giriş

Bölgemizde göç olgusunun önemi XIX. yüzyıldan sonra artmıştır. Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, süregelen toprak bölünmelerine ve nüfus hareketlenmelerine sebep olmuştur. Bu kapsamda, göç sorunu da önü alınamayan boyutlara ulaşmıştır. Bu göçler, millî-devlet oluşturma sürecinde Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne tarihî bir miras olarak kalmıştır. Çağdaş Türkiye toplumunun şekillenmesinde önemli dinamiklerden biri de bu göçler olmuştur. Özellikle Millî Mücadele sürecinde Rumların Türkiye'yi terk etmesiyle hızlı bir gelişme gösteren homojenleşme süreci mübadeleyle önemli bir aşama kat etmiştir.

Kuşkusuz, Millî Mücadele öncesi ve sonrasında Türkiye genelinde olduğu gibi Türkiye'nin kentlerinin tarihinde de önemli bir dönem veya

dönemeç olmuştur. Dönemin kendine özgü görüntüsünde yaşanan yoğun nüfus hareketleri önemli yer tutmaktadır. Türk-Yunan nüfus değişimi ise bu demografik hareketliliğin en ilginç örneğini oluşturmaktadır. İktisadî yönden yoksun ve imar yönünden düzensiz bir yapıya sahip Cumhuriyet kentleri, Cumhuriyetin ilk büyük göçü olan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, bu dönemde üst üste yaşanan göçlerle birlikte ciddi bir nüfusu iskân etmek ve mesken sorununu çözmek çabasıındaydı.

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nce Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için yapılan faaliyetlere bakıldığında öncelikle misafirhanelerde konuk edilen mübadillerin, daha sonra geçici barınma mekânı olarak huğ, iktisadi hane/ ev veya basit planlı yerel malzeme ile ucuza mal edilebilen evlerde ikametinin sağlandığı görülmektedir ya da Rumlardan kalma evlere yerleştirilmişlerdir. Bu inşaat faaliyetlerinin yanı sıra emval-i metruke olarak Rumlardan kalan "yerli halkın fuzuli işgali" veya yüksek rütbeli asker ile memurların kiralık olarak kullanımı dışında kalan evlerin de onarımı yapılmaya başlanmıştır.

Mübadillerin yerleştirilmesinde emval-i metruke yani terk edilen mevcut konutlar büyük bir kaynak olarak görülmüştür. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti çıkardığı genelgelerle iskân bölgelerinde Rumlardan kalan bu evlerin, bağların, tarlaların belirlenmesini ve hasar durumlarının tespitini istemiştir. Hasar bulunan taşınmazlar için onarım yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca mübadil göçmenlerin iskânı için uygun olabilecek yerler saptanmaya çalışılmıştır.

Rumların geride bıraktıkları taşınmazların 30 Ocak 1923 Tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'e göre mübadillere verileceği kararlaştırılmıştır. Ancak; mübadillerin kullanımına verilecek Rum taşınmazları devlet otoritesi tam olarak kurulamadığı süreçte işgale uğramış, yağmalanmış, kiralanan ve satılmıştır veya resmî kurumlarca sahiplenilmiştir. Geriye kalan taşınmazların bir kısmı savaş sonrasında evsiz kalan yerli halk tarafından işgale uğramıştır.

Öncelikle mübadiller geçici olarak misafirhanelerde barındırılmışlardır daha sonra ise ya terk edilmiş evlere yerleştirilmişler ya da kendileri için yapılan iktisadi hanelere, kurulan numune köylere yerleştirilinceye kadar çadırlarda barkalarda barınmışlardır.

Türkiye’de, mübadillerin bahsedilen sorunlarını, mesken sorununu bir düzene sokmak amacıyla yapılması gereken pek çok iş vardı. Öncelikle, 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskân Vekâleti adıyla bir bakanlık kuruldu.¹ Ardından da, 8 Kasım 1923 tarihinde İskân Yasası oluşturuldu.² Mübadele İmar ve İskân vekili Mustafa Necati Bey, kısıtlı imkânlar dâhilinde işleri yürütmekle yükümlüydü. Mustafa Necati Bey, vilayetlere birer yazı göndererek vilayetlerde ne kadar terk edilmiş ev, arsa ve ticarethane olduğunun tespitini raporlar halinde istemiştir.³ Göçmenlerin iskânına dair talimatname uyarınca gelenlerin barınma koşulları açık olarak belirtilmişti. Buna göre, ailelere yetecek kadar evin verilmesi hükmü yer almaktaydı. İstisnai durumlarda ise evlilik akrabalığı bulunanlar tek evde toplanabilecekti. Her aileye birer dönüm olmak üzere arazi temin edilecekti. Yerleşim yapılacak yerde çeşitli meslek ve zanaata sahip olan kişiler belli sayılarda iskân edilecekti. Mübadillerin yerleştirileceği evler Rum ve Ermeni evlerinden oluşmaktaydı. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti’nin sorumluluğu altında yönetmelikler ve uygulamalarla 1923 yılından 1927-28 yıllarına kadar iskân politikası konusunda oldukça büyük mesafelerin kat edildiği ve barınma sorununun en aza indirilmiş olduğu söylenebilir.

1. Geçici Barınma: Misafirhaneler

Birçok sıkıntının yaşandığı göç yolculuğunun sonunda yerleşilecek bölgelere, kentlere ve köylere varıldığında ilk anda karşılaşılan sorunlardan biri kişilerin başını sokacakları bir ev bulana kadar nereye yerleştirilecekleriydi. Bu sebeple, mübadillerin iskelelere indirilmelerinden, yerleşecekleri evlere ulaştırılmalarına kadarki süreçte geçici barındırılmaları için misafirhaneler kuruldu. Bu misafirhanelerin hangi kurallar içinde işletileceği, ne tür hizmetleri nasıl sağlayacağı yönündeki konulara açıklık getirmek amacıyla, 28 Kasım 1923’te “*misafirhaneler talimatnamesi*” yayınlandı.⁴ Bu talimatname limanlarda, konak yerleri ve iskân bölgelerinde açılacak misafirhanelerin açılış biçimi ve yöntemi konusunda bilgileri

¹ Söz konusu eleştirilerin de etkisiyle, 11 Aralık 1924’te kabul edilen 529 no’lu yasayla, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kaldırıldı. Vekâletin bu aşamadan sonra yürütmesi gerekli görevler, Dâhiliye Vekâleti’ne bağlı olarak kurulan İskân Müdüriyet-i Umumiyesi’ne devredildi. *Düstur*, VI, 3. Tertip, Ankara, 1953; *Devlet Salnamesi*, İstanbul, 1926, s. 117.

² 368 no’lu yasa için bkz: *Düstur*, V, 3. Tertip, Ankara, 1969. s. 165-167.

³ TBMMZC, Devre II, İçtima I, C.III, Ankara (ty), s.184.

⁴ *İskân Tarihçesi*, Ankara 1932, s.19.

çeriyordu. Genelgede, genel kaynaklardan ve hayır mallarından yararlanılacağı, terk edilmiş binalardan sağlam olanlarının boşaltılacağı ve gereksinim olursa kamu binalarını kiralama yoluna gidileceği, emval-i metruke ve askerî kuruluşlardan yorgan, yatak vb. gibi ihtiyaçlar sağlanarak hiç kimsenin taş ve toprak üzerinde kalmasına meydan verilmeyeceği gibi hükümler yer almaktaydı. Ayrıca ihraç iskelelerindeki büyük misafirhanelerde Hilal-i Ahmerce onar yataklı birer revir açılarak buralarda ilaç ve tıbbi malzeme bulundurulacağı da Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti tarafından koşul olarak öne sürülmüştü. Bu yönergeye göre mübadiller misafirhanelerde en çok üç gün süreyle kalabileceklerdi. Bu süre içinde mübadillere çay ve sıcak yemek verilecekti. Yardımların Hilal-i Ahmer ile birlikte yardımsever kişi ve kuruluşlardan sağlanması, buna olanak bulunmayan yerlerde ise iaşenin hükümetçe karşılanması kararlaştırılmıştı.⁵

Mübadillerin iâşe, sağlık ve barınma ihtiyaçlarını tamamlamak için İmar ve İskân Bakanlığı ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti arasında 6 Mart 1924 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. Göçmenlerin yerleştirilmesi için belirlenen bölgelerde Hilâl-i Ahmer temsilcileri de görev alarak Bakanlığın işlerini kolaylaştırmıştır. Mübadillerin geçici barınma ve beslenme sorununu gidermek için yayımlanan talimatnamede, mübadillerin şehirlere çıktığı iskelelerde misafirhaneler oluşturulmasına karar verildi. Talimatname doğrultusunda ihraç iskelelerinde iki türlü misafirhane açılmıştı. Bu misafirhanelerden bir kısmı, “tahaffuzhane” denilen ve mübadillerin ilk karaya çıktıklarında, mübadillerin temizlik denetimlerinin yapıldığı misafirhanelerdi. Burada mübadillerin temizlenmelerinin yanı sıra bütün eşyaları denetimden geçirilip kimlikleri inceleniyordu. Ayrıca mübadillere ne tür uygulamalarla karşılaşacakları hakkında bilgi veriliyordu. Ancak bu işlemler bittikten sonra geçici misafirhanelere geçiliyordu.⁶ Buna bağlı olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Mübadele Vekâleti işbirliği ile Ahırkapı, İplikhane, Kalikaratya, Gelibolu, Güllük, Fethiye, Çanakkale, Erdek ve Samsun’da tahaffuzhaneler açılmıştır.

Mübadillerin bir kısmı da iskân bölgelerine gönderilinceye kadar geçici süre misafirhanelerde barındırılmışlardır. Meselâ, mübadillerin Samsun’a gelmeye başlamasıyla birlikte yapılan hazırlık çalışmalarını 1923-1924 yılı kışında yaşanan kar yağışı ve fırtına olumsuz etkilemekteydi. Gelen

⁵ *İskân Tarihçesi*, ss.19-20.

⁶ Arı, *a.g.e.*, s. 96.

mübadiller ilk olarak aşuları yapıldıktan sonra sağlık kontrolünden geçiriliyor ve toplam 700 kişi kapasiteli, sekiz misafirhane gelenleri ağırlıyordu. Misafirhane sayısının yetmemesi üzerine 400 kişilik ek bir misafirhane daha açılmıştı. Bunun dışında 30 baraka daha geçici barınma için kullanılmaktaydı.⁷

Mübadillerin konaklamasını sağlamaya yönelik misafirhane olarak açılacak binaların çoğunun gerekli donanımı olmadığından alelacele onarılarak mümkün olduğunca kullanıma uygun hale getirilmesine çalışıldı. Meselâ 10. iskân mıntıkasının merkezi olan Mersin’de de mübadillerin gelişinden önce Tarsus yolu üzerindeki bir fabrika mübadiller için geçici barınak olarak düzenlenmeye çalışılmıştır. Harap durumda olan fabrikanın tamirâtı 40-50 amele ve 10 usta ile üç günde bitirilmiş; fabrika mübadillerin barınmasına elverişli hale getirilmiştir. Bu fabrika, mübadillere hem karantina yeri hem de barınak olmuştur. Bir kısım mübadil ise çadırlarda evleri yapıncaya kadar yaşamak mecburiyetinde kalmışlardır.⁸

Mudanya’ya gelen göçmenler Bursa ve çevresine dağıtılmadan önce burada birkaç gün ya da bir hafta belirlenen yerlerde misafir olmaktaydılar. Yaz günlerinde göçmenler zeytinliklerde kalmışlar, kış günleri de Rum evlerinde 4-5 hane birlikte kalmışlardır. Bursa’da Muradiye ve Işıklar göçmenler için geçici konaklama merkezi olarak düşünülmüştü. Buralarda göçmenler en çok bir ay barınarak, ikan edilecekleri bölge ve evlerin tespiti yapılıyordu.⁹

Mudanya’ya gelen göçmenler Bursa ve çevresine dağıtılmadan önce burada birkaç gün ya da bir hafta belirlenen yerlerde misafir olmaktaydılar. Yaz günlerinde göçmenler zeytinliklerde kalmışlar, kış günleri de Rum evlerinde 4-5 hane birlikte kalmışlardır. Bursa’da Muradiye ve Işıklar göçmenler için geçici konaklama merkezi olarak düşünülmüştü. Buralarda göçmenler en çok bir ay barınarak, ikan edilecekleri bölge ve evlerin tespiti yapılıyordu.¹⁰

⁷ Nedim İpek, *Mübadile ve Samsun*, TTK Yay., Ankara, 2000, s. 55-65.

⁸ Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.200; “*Geldik 1924 Şubat (Mersin). Postanenin önünden çıktık. Umum mağazalarının orada İngiliz fabrikası vardı. Bir kısmını orada bir kısmını terminalin orada fabrikaya attılar.*” Muharrem Çokuslu ile yapılan görüşme, 22.04.2004.

⁹ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s.92.

¹⁰ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s.92.

İmar ve İskân Vekâleti 'ne bağlı müdüriyetler tarafından mübadiller için misafirhaneler hazırlanmıştır. Bu misafirhanelerde bulunan mübadillerin; barınması için gerekli olan malzemeler (yatak, yorgan vb.), sağlık sorunlarını gidermek için tıbbi malzemeler ve yeme-içme ihtiyaçları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) tarafından karşılanmıştır. Misafirhanelere mübadillerin sağlık sorunlarını gidermesi için doktorlar görevlendirilmiştir. 28 Kasım 1924 tarihinde kabul edilen "Misafirhaneler Talimatnamesi" ile mübadillerin barınması için kurulacak misafirhanelerin açılış ve yürütme esasları belirlenmiştir. Bu talimatnameye göre; ihraç iskelelerinde, konak yerlerinde ve iskân bölgelerinde kurulacak olan misafirhanelerin belli başlı şartlarından bazıları:

- Hali hazırda boş bulunan askeri kışlalar misafirhane olarak kullanılacak,

- Mevsim ve yerleşim yerine göre çadır ve barakalar misafirhane olarak açılacak,

- Mümkün mertebe aileler ayrı kısımlarda barındırılacak ancak büyük koğuşlarda akraba olan aileler, aralara perdelerle bölünmüş kısımlarda iskân edecektir,

- Askeriyelerde bulunan yatak, karyola, çarşaf ve yorgan gibi malzemeler alınarak misafirhanelere yerleştirilecek ve hiçbir kimsenin yere yatmaması sağlanacaktır,

- Misafirhanelerdeki odalara lambalar ve ısınma ihtiyacını gidermek için sobalar kurulacaktır,

- Misafirhanelerin tavan, kapı, duvar ve pencereleri dışarıdan gelebilecek soğuğa karşı dayanıklı olacak,

- Yapılacak misafirhaneler sağlık ve fen açısından uygun olacaktır ve tüm misafirhanelerde su bulunması sağlanacak ve suyun israf edilmemesi sağlanacaktır,

- Misafirhanelerde görevli olarak bir memur, bir kâtib, bir anbâr memuru, hademe, doktor ve aşçı bulunacaktır. Ayrıca misafirhanenin büyüklüğüne göre emniyet için polis veya jandarma bulundurulacaktır,

- Misafirhanelere yerleşen muhacirler azami üç gün kalacaktır. Yayınlanan bu talimatname sayesinde misafirlerin işleyişi ve denetlenmesi kolaylaşmıştır.

Ancak talimatnameye göre misafirhanede yer bulamayan mübadil göçmenler mevcut binaların yanında metruk binalardan da geçici süreliğine yararlanabiliyordu. Gerektiği takdirde askeriyeden yatak, yorgan tedarik edilecek ve hiçbir mübadilin dışarda kalmaması sağlanacaktı. İskân bölgelerine sevk edilmeden önce mübadiller geçici olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) tarafından dağıtılan çadırlara yerleştirilmiştir. Barınma sorununun kısa sürede çözümü için atılan adımlardan bir diğeri de, çadır ve hazır barakalar yardımıyla geçici olarak tedbirler alınmasıdır. Bu geçici çözüme ilk olarak Çanakkale’de İngilizlerden kalan barakaların değerlendirilmesi ile başlanmıştır. Daha sonra, Hilal-i Ahmer’in mübadillerin taşınması sonrasında yaptığı malzeme yardımı listesinde yer alan, taşınabilir baraka ve çadırın sayısının 325.800 olduğu ortaya çıkmış, bu da aynı zamanda geçici barınma için hizmet verilmesi planlanan aile sayısını ortaya koymuştur.¹¹

2.Şehirde Mesken Sıkıntısı

Şehirlere yerleştirilecek mübadillerin de acilen başlarını sokacak bir konuta gereksinimleri vardı. Şehirde yerleştirilecek olan göçmenler şark mültecileri, evleri yananlar, mübadil olmayanlar ve mübadiller olmak üzere dört gruba ayrılmaktaydı. Ermenilerce terk edilen taşınmaz mallar, mübadiller dışındaki diğer göçmen topluluklarına verilmekteydi.¹² Rum taşınmazlarının ise mübadillere verilmesi kararlaştırılmıştı.¹³ Bütün bu belirlemelere karşın, bu gibi yerler ya yerli halk, ya memurlar ya da daha fazla mal almak isteyen mübadiller tarafından işgal edilmişti. İskân müdüriyeti bu tür yerlerin boşaltılmasına karar vermiştir.¹⁴ Dolayısıyla şehirlerde mübadilleri barındırabilecek meskenler Rumların terk etmiş olduğu evlerdi.

2.1.Terk Edilmiş Mallar

¹¹ İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yay.2. Baskı, İstanbul, 2012, ss.117-125.

¹² BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.

¹³ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.

¹⁴ İpek, *a.g.e.*, s.93; Kemal Arı, “1923 Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Mübadil Göçmenler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IV, sayı: 18, Temmuz 1990, s.632.

Mübadillerin iskân işlemleri sırasında, “*emval-i metruke*”ler göçmenleri yerleştirmede doğal bir kaynak olarak görülmekteydi. Fakat bu malların uğradığı yıkım ve fuzuli işgaller bunlardan yeterince yararlanılmasını engellemişti.¹⁵ Yine ihtiyaç doğrultusunda terk edilmiş taşınmazların fuzuli işgal altında olanları boşalttırmak, bu malların mübadiller ile evleri yanmış yıkılmış olanlara verilmesinde de vekalet yetkiliydi. Vekalet görüldüğü üzere kapsamlı sorunların çözümü ile karşı karşıyaydı ve bütün bu sorunları çözümlmek için oldukça geniş yetkilerle donatılmıştı. Öncelikli olarak Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti’nce bütün bu sorunları çözümlmek amacıyla genelgeler yayınlayarak aksaklıkları çözmeye çalışmıştır.

Mübadele ve İmar Vekaleti kurulur kurulmaz, taşradaki örgüt birimlerine gönderilen yazılarla, ilgili bölgede gelecek göçmenlerden ne kadarını yerleştirebilecek olanaklar olduğu; bölgenin coğrafî, iktisadî, sosyal durumlarının yanında, mübadillerin uğraşı ve yeteneklerine göre, yurdun değişik bölgelerinde bulunan emval-i metrukeye dengeli ve gerçekçi olarak dağıtılabilmesi için vilayet sınırları içinde, ne kadar sayıda ve nitelikte terk edilmiş mal bulunduğu; hala fuzuli işgalden arındırılmayan terk edilmiş malların ne kadar süre içerisinde; terk edilmiş bağların, bahçelerin, tarlaların miktarının ne kadar olduğu sorulmuş; vilayetlerden gelen bilgilere göre ayrıntılı iskan cetvelleri hazırlanmıştı.¹⁶

Göçmenlerin öncelikle iskân mntıklarındaki emval-i metrukelere yerleştirilmeleri gerekmektedir; ne var ki hemen her yerde köyler harap haldeydi.¹⁷ Özellikle Yunan Ordusu’nun istilasına uğramış olan Ege Bölgesi’nde bu durum daha belirgindi. Ayvalık’ın da içinde bulunduğu Batı Anadolu’da Yunan Ordusu’nun çekilişi sırasında çıkarılan yangınlar nedeni ile büyük yıkımlar gerçekleşmişti. Dr. Mazhar Bey ve arkadaşlarının meclise sundukları raporda batı vilayetlerinde, acele onarım yapılması ve yeniden yaşanabilir biçime getirilmesi gereken pek çok köy ve kasaba bulunmaktaydı.¹⁸

Mübadillere nasıl ev verileceğini belirleyen, “*Emval-i Gayrimenkule-i Metrukenin Kanunen Hakk-ı İskanı Haiz muhacirine Suret-i Tevziini Mûebeyyin Talimatname*” oldukça açık hükümler getirmişti. Yönergeye göre; her göçmen

¹⁵ *İskân Tarihçesi*, s.16.

¹⁶ *T.B.M.M Zabıt*, D: II, İ: I, C: III, Ankara, t.y., s.184.

¹⁷ Mesut Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı”, *Atatürk Yolu*, Mayıs,1990, Yıl:3, Cilt:2, Sayı:5, s.52.

¹⁸ *T.B.M.M Zabıt*, D: II, İçtima: I, Cilt: II, Ankara, t.y., s.631.

ailesine, ailenin nüfusunu barındırmaya yeterli ölçüde terk edilmiş taşınmazlardan bir ev verilecekti. Zorunlu kalınması durumunda, baba-oğul, kayınvalide ile damat ve evli olan kardeşler ve eşleri, nikah bağı olan aileler de bir evde toplanabilecekti. Bir köy ya da mahallede yerleştirilecek mübadillerin sayısı, arazinin genişliğine ve kendi geçimlerini sağlayacak sanat erbabının sayısına bağlıydı. Bir köye, mevcut evlerden çok göçmen ailesi iskân etmek gerekirse, her bir aileye birer dönüm arazi verilecekti. Bu arazilerin olabildiğince köye yakın olmasına özen gösterilecekti. Hangi arazinin hangi göçmene verileceği kurayla saptanacaktı. Bir mahalleye terk edilmiş evlerin yeterli olmayacağı kadar göçmen gönderilmiş ise, bunlar diğer yörelere gönderilebileceklerdi. Her yetişkin göçmen, bir aile sayılıyordu. Yetişkin olup da henüz bekar bulunanlar ana ve babalarıyla yerleştirileceklerdi. Yerleştirilen ya da yerleştirilecek olan göçmen köylerinin her birinde demirci, arabacı, marangoz, nalbant, semerci vb. sanatkâr ve esnaftan birer kişi ile bir öğretmen bulundurulmasına dikkat edilecek, bunlar için meslek ve sanatlarına göre birer ev ve dükkân ayrılacak, sanatkâr göçmenlere araç-gereç ve sermayeden başka çiftçi göçmenlere verilen arazi miktarının yarısı derecesinde arazi ya da ağaç verilecekti. İskân komisyonları genelgenin bu hükümlerine uygun olarak çalışmakla yükümlüydüler.¹⁹

9 Aralık 1923 tarihli bu yönerge uyarınca, kasaba ve köylerdeki terk edilmiş yapılardan göçmen yerleştirilecek binaların hızla yerleşime uygun duruma getirilmesine çalışılmıştı. 11 Ekim 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nin onayına dayanılarak, İmar ve İskân komisyonlarınca terk edilmiş binaların çatı aktarması, kapı pencere tamiri vb. şekilde iskân edilecek bir hale getirilmesiyle uğraşıldı. Bu talimatname ile yıkılacak binalardan onarım için kullanılacak malzemenin ayrılması, diğer enkazın ise komisyonlar tarafından satılması isteniyordu. Ayrıca, yıkılan ve onarılan hanelere Muhtelit Mübadele Komisyonunca değer biçileceği için; onarım görececek binaların durumları, tamir için kullanılacak malzeme miktarı, işçilik bedelleri ile onarım masrafları ve yıkılan enkazların parasal değeri için ayrı ayrı tutanaklar düzenlenmesi ve her ay düzenli bir şekilde yapılan işlerin vekaletle bildirilmesi, iyi durumdaki binaların ise bekçiler tarafından korunması isteniyordu.²⁰

Dolayısıyla mübadillerin yerleştirilmesinde yararlanılacak ilk kaynak, Anadolu'dan göç etmiş olan Rumlar'dan arta kalan terk edilmiş mallar

¹⁹ *Düstur*, III Tertip, C.V, Ankara, 1969, ss.648-654.

²⁰ *TBMMZC*, D. II, İÇ. II, C.VII/I, Ankara ,1968, s.1047; *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Aralık 1923.

görülyordu. Meselâ, Bursa Mudanya'dan bu bölgeye ayak basan mübadiller Mudanya'nın merkezinde daha çok sahil kesime yerleştirildiler. Deniz kenarında daha önce Rum ailelerin oturduğu ve mübadele sırasında boşalttığı evlere yerleşen mübadiller, 1924 yılının Mart ayında Kırzade gemisi ile gelmişlerdir. Uzun süren yolculuk, yolculukta yaşanan sağlık sorunları, anılarını bırakıp yollara düşen insanları, rahat ettirmek adına, Mudanyalılar evlerini açmışlar, tüm imkanlarını paylaştıkları misafirleri daha sonra tahsis edilen Rumlardan kalan evlere yerleştirmişlerdir. Bugün bu alanlar Halitpaşa Mahallesi, Mütareke Mahallesi, Şükrü Çavuş Mahallesi olarak bilinmektedir.

1923 yılı öncesinde Mütareke, Halitpaşa ve Şükrü Çavuş Mahalleleri Rum mahalleleri olarak bilinmektedir; mübadele sonrası daha çok Girit' ten gelen göçmen ailelerin yerleşmesiyle halk arasında Giritli Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Halitpaşa ve Mütareke mahalleleri mübadil kuşaklarının veya mübadele konusu hakkında bilgi sahibi olan kişilerin yaşadığı yerlerdir ve tarihi kent dokusunun korunmasıyla günümüzde bu tarihi en iyi yaşatan mahalle olarak bilinmektedir. Günümüzde hayatını mahallede devam ettiren mübadil kuşağın çocukları olan kişilerin anlattığına göre Halitpaşa mahallesindeki Rumlardan kalma evlerde genellikle giriş katında bir oda ve mutfak, üst katta iki oda bulunmakta, merdiven altı ise banyo olarak kullanılmaktadır.²¹

Mübadillerin Rum metrukatına yerleştirilmesi daha önce de bahsettiğimiz üzere bir yasal mecburiyetti. Bölgeleri işgale uğramış olanlardan, evleri yananlardan hiç kimsenin açıkta kalmamasına çalışarak bunlardan geçimlerini sağlayabilecek durumda olanlara evlerini yapmaları için belli bir süre tanınıyordu. Sürenin bitiminde de metruk evler ellerinden alınıyordu. Bir harikzede ya da istilazede, verilen zaman sonunda evini yapamazsa gelen mübadilin o evi sahiplenme hakkı oluyordu.²² Örneğin Adana'da geçici olarak Ermeni emval-i metrukesinde oturmalarına izin verilen mübadillerin bu konutlardan çıkartılması sorun olmuştu. Bu nedenle de millî emlakça, Ermeni emval-i metrukatından göçmenlere verilecek emlak ve arazinin saptanmasıyla ilgili defterin hızlı bir şekilde vilayete gönderilmesine kadar boşaltma işleminin 28 Haziran 1925'e ertelenmesine karar verilmiştir.²³

²¹ B. Demirağ., "Mudanya'daki Girit Mübadilleri", *Bursa'da Yaşam*, Haziran, Bursa, 2013.

²² TBMMZC, D.II, C.XVI, Ankara, 1976, s.202.

²³ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 9 Teşrini Sani 1341/1925, Yer No: 46.81.19.

Terk edilmiş emlakların yerli halk tarafından işgal edildiğini belirtmiştik. Bir benzeri sorunla Samsun bölgesinde de karşılaşılıyordu. Samsun'da iskân edilecek olan mübadillerin yerleştirilme işlemlerinin gecikmesi sonucu, kentte yaşanan ve kötü koşullarda aylarca yerleştirilmeyi bekleyen mübadillerin yaşam ve sağlık koşullarının kötüleşmesi üzerine, Canik Vilayeti İmar ve İskân Komisyonu tarafından emval-i metrukeyi işgal eden halka, söz konusu Emlakların derhal boşaltılması için tebligat göndermiştir. Vekâlet de Samsun Valiliği'ne gönderdiği ihtarlarla işgallerin önüne geçilmesini istemiştir. Diğer taraftan harap durumda olan evlerin onarım işlerine de girişilmiş, 152 ev tamir edilerek iskâna hazır hale getirilmiştir.

Bursa'da da terk edilmiş evler onarılarak mübadillerin oturmuna hazır hale getirilmişti. Yerel basında da terk edilmiş Rum evlerinin tamirine ilişkin haber yer almıştı. Bu habere göre: 19 Haziran 1340/1924 tarihinin akşamına kadar emval ve metrukeye ait binalardan merkez mahallelerinde 368, merkez köylerinde 1.027, Karacabey'de 230, M. Kemalpaşa'da 52, Mudanya'da 401 ve Gemlik'te 358 ev olmak üzere toplam 2.436 evin tamir edildiği" yer almıştır.²⁴

Mübadillerinin yerleştirilmesinde kritik önem taşıyan emval-i metrukenin tespit edilmesi amacıyla maliye vekili Hasan Fehmi Bey tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. Emval-i Metruke Komisyonu ismi verilen komisyon, terk edilen evleri, iş yerlerini ve Rumlardan geriye kalan taşınır eşyaların (yatak, masa, koltuk, sandalye vb.) tespitini yapmıştır. Tespit edilen yapılardan mübadillerin yerleştirilmesi için uygun görülenler Muhacirin Komisyonu'na devredilmiştir. Mübadillerin iskânına uygun görülmeyen taşınmazlar ise açık arttırma usulüncü satılmış veya kiraya verilmiştir.

Rumların terk ettikleri evlerin tam sayısı bilinmemekle birlikte yaklaşık 100.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir. Terk edilen evlerin beşte bir kadarlık kısmı devlet kontrolündeyken diğer evler ise; başkaları tarafından işgal edilmiş, kiralanmış veya satılmıştır. Rumların çokça yaşadığı İzmir'de de 10.000 kadar ev terk edilmiştir. Bu evlerin yarısına, büyük İzmir yangınından sonra evsiz kalanlar yerleştirilmiştir. Geriye kalan evler ise yağmalanmıştır. Bu gibi durumlar Rumların kalabalık olarak yaşadıkları

²⁴ Yoldaş, Sayı 441, 23 Haziran 1924'den aktaran Kaplanoğlu, a.g.e., s.104.

diğer illerde de meydana gelmiştir. Bu illerden bazıları; İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Samsun ve Trabzon'dur.

Mübadillere mesken dağıtımının düzenli yürütülmediği, gecikmeler olduğu anlaşılmaktadır. İskân Müdüriyeti, yasadışı işgal altında bulunan bu gibi yerlerin bir an önce boşaltılmasına karar vermiş ve ilk olarak işe memurlarca işgal edilmiş konutlardan başlamıştı. Bu tür konutların on beş gün içinde boşaltılması, aksi halde oturmaya devam edenler hakkında işlem yapılacağı bildirilmişti.²⁵

Aslında bu tutum hükümetin memurlarını kolladığı şeklindeki eleştirilere verilen bir yanıtı. Çünkü basında terk edilmiş malların gelir getirici bir kaynak olarak görülmesi eleştiriliyordu.²⁶ Adana vilayetinde de memurların işgalinde bulunan on üç evin mübadillerin konut gereksinimleri nedeniyle, ivedi bir şekilde boşaltılması gerekiyordu. Ancak bu konutların boşaltılma işlemleri uzun zaman alabilirdi. Bu nedenle de konutların boşaltılma sağlanıncaya kadar kira karşılıklarının göçmenlere verilmesi koşuluyla geçici olarak memurların işgali altında bırakılması Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti tarafından kararlaştırılmıştı.²⁷

Görüldüğü gibi hükümet fiili işgali önleyemediğinden, hiç olmazsa kamu yararı sağlamak amacıyla işgalcilerden kira bedeli alarak bu fiili duruma yasallık kazandırmıştır.²⁸ Bu uygulama ile amaçlanan, bağ, bahçe, tarla ve ağaçların kira yoluyla bile olsa işletilerek üretime katkılarının sürekliliğini sağlamaktı. Üzüm, incir, tütün, pamuk, vb. tarımsal ürünlerin tarlalarda ya da bağlarda kalmasının ya da çürümesinin önüne geçilmek isteniyordu. Oturma hakkına sahip olan şahısların hiçbir nedenle açıkta bırakılmamaları, üretici bir duruma geçebilmelerinin ertelenmemesi gerekiyordu. Harikzede, mülteci vb. sınıflar ile mübadeleye tabi olmayan şahısların yerleştirilmeleri için konut, arsa ve araziye gereksinim duyulmadıkça, maliye ve tasfiye komisyonlarınca kiraya verilen terk edilmiş mallara ait kira sözleşmesinin geçersiz sayılması da doğru bulunmuyordu. Rum terk edilmiş malları oldukça, Ermeniler tarafından terk edilmiş olan arazilerin kiraya verme işlemleri geçersiz sayılmaktaydı.²⁹ Ancak, aynı durum ev, han, değirmen ve fabrika açısından söz konusu olmamıştı. Rumlardan geriye kalan ev, konak

²⁵ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.

²⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Kanun-u Evvel 1923.

²⁷ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 25 Şubat 1926, Yer No: 5.58.158.4.

²⁸ TBMMZC, D.II, İÇ.I, C.II, Ankara, t.y., s.171.

²⁹ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.

ve köşkleri kimi mebusların ellerine geçirmeye çalıştıkları, bununla birlikte yakınlarına da bir pay kapma çabası içine girdikleri görülmekteydi.³⁰

Türkiye'ye gelen mübadillere terk edilmiş Rum evleri dağıtılırken tercih edilen yöntem, olabildiği ölçüde fazla sayıda insanın evlere yerleştirilmesiydi. Örneğin, büyükçe bir Rum evi, iki ya da daha fazla sayıda aileye paylaşılabiliriyordu.³¹ Bir mübadilin anlattıkları da bu durumu doğrulamaktadır: “Şimdi, biz oraya iki aile girdik ama sonra bize kaldı ev. Başka bir ev verdiler onlara, onlar oraya kaldı. (...) Millet alt üstü. Benim kayınbabamla kardeşi birlikte oturduk biz.”³²

İç Anadolu bölgesinde de Rumların göç ettiği yerlerden birisi olan Niğde, Yunanistan'ın Krifçe, Kesriye, Kozana mübadilleri iskân edilmiştir. Yunanistan'dan 600 haneli Krifçe nüfusunun tümü Yeşilburç'a iskân edilirken, burada yaşayan Ortodoks Rumlar Yunanistan'ın Korfu (Kerkira) Ada'sına iskân edilmiştir.³³ Bu yerleşim yerindeki konutların 1800'lü yıllarda inşa edildiği, Mübadele öncesinde Köyde çan kulesiyle birlikte büyük bir kilise, hamam, okul, hastane, manastır, iki küçük kilise ve 320 adet geniş avlulu ve 2 kattan oluşan oymalı taşlardan yapılmış taş evler ve çeşmelerin olduğu anlatılmaktadır.³⁴ Krifçe köy halkı Ocak 1926'da buraya iskân edilmiştir. Mübadillerin yerleştirildiği bu evler eğimli bir araziye yerleşmiş olan tarihi taş konaklar genellikle iki katlıdır.

Savaştan yeni çıkıp yaralarını sarmaya çalışan Türkiye'de mübadillerin hangi yerlerde iskân edileceklerini tespit etmek için yoğun çalışmalar yapılırken bu sırada da Savaşta evleri tahrip edilmiş kesim “harikzedeler” olarak adlandırılmaktaydı.³⁵ Evsiz kalan kişilerin büyük bir çoğunluğu yöredeki Rumlar'a ait terkedilmiş evlere yerleştirildiler. İşte benzer durum Ayvalık'ta yaşanmıştı ve terk edilmiş mallar konusunda önceliğin kimlere verilmesi gerektiği konusunda Meclis'te de önemli tartışmalar yaşanmaktaydı. Malatya Vekili, Reşid Ağa, önceliğin muhacirlere verilmesi gerektiğini belirterek, Ayvalık'ta ticaret yapan Malatyalı Hamdi isminde bir

³⁰ TBMMZC, D.II., İÇ.II, C.IV, Ankara, 1975, s.93.

³¹ Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.2002; Saadet Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002; “Benim annemgil on aile oturdular.”

³² Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002.

³³ L. Kuzucu, *Krifçe'den Yeşilburç'a Mübadil Yaşamlar*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008.

³⁴ A. Yılmaz, *Bir Mübadele Öyküsü*, Ankara, 2013.

³⁵ Kemal Arı, *a.g.e.*, s.9.

kişinin izlenimlerini Meclis'te aktarmıştır.³⁶ Söz konusu anlatılanlara göre Girit Muhacirleri çok zor durumdaydı ve açıkta kalmıştı. Karesi Vekili Vehbi Bey bu konuya cevaben şunları söylemiştir:³⁷ *"Ayvalık civarında birkaç köy vardır ki Reşit Ağaya bahsediyorlar muhacirler açıkta kalmış diyorlar. Orada yerli ahaliden de açıkta kalanlar vardır ve Yunanlılar üç dört köy yakmıştır. Bu halk da Ayvalık'ın içerisinde açıktadır. Şimdi bunları çıkarıp dışarı mı atacağız?"*

Mübadillere mesken verilirken Yunanistan'da bıraktığı evin fizik ve mekân yönünden nitelikleri ise göz ardı edilmişti. Mesela, Mersin'e bağlı köylerde terk edilmiş konut olmadığından, göçmenler, Mersin ve Tarsus şehir merkezindeki, 5-6 ailenin barınmasına elverişli konutlarda iskân edilmeye çalışılmıştı. Basına yansıyan bir bilgiye göre Adana'da Rum ve Ermeni emval-i metrukesinden 1507 konut bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı da doğu vilayetlerinden gelen göçmenlere, diğer bir kısmı da beşer nüfus itibariyle altı bin mübadile tahsis edilmişti.³⁸

Giritli mübadil Melek Baydar'ın *"Bu harabeyi verdiler. O zaman böyle değildi. Dört aileye verdiler burayı. Her aile bir odada otururdu. Giritli dört aile. Onları ayırdılar, ev verdiler. Bize de burayı verdiler"*³⁹ şeklindeki ifadeleri sıkıntıyı yansıtmaktadır.

Mübadillerin anlattıklarının yanı sıra, arşiv belgeleri de bu sıkıntıları doğrulamaktadır. Meselâ Giritli bir mübadilin Dahiliye Vekaleti'ne çektiği telgrafta Fehime Hanım Yunanistan'da on bin altınlık servet bıraktıklarını, yapılan iki senelik soruşturma sonucunda altı nüfustan oluşan ailesine Yunanistan'daki evlerinin yalnızca üst katını oluşturan dört odalı bir ev verildiğini, aldıkları malın ise sadece yerleştirildikleri evden ibaret olduğunu belirtmiştir. Bu mübadilin büyük kızı Nebile de iskân memurlarının tarafı işlemlerinden yakınılmaktaydı: *"Gazetelerin rezalet namıyla yad ettikleri iskân faciası yalnız İzmir'de Ayvalık'da, İstanbul'da değil burada da bütün hüküm ve manasıyla caridir. Valiye arzuhal veriyoruz. İskân memurlarının taraf-girane muamelelerini hakikati tağyir ve tahrif ettiklerini ve bu memurlar hakkında tahkikat-ı evveliyeye icrasını istiyoruz."*⁴⁰

³⁶ T.B.M.M. Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968. t.y, s.413.

³⁷ T.B.M.M., Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968. , s.414.

³⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Ocak 1924.

³⁹ Melek Baydar ile yapılan görüşme, 16.11.2002.

⁴⁰ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Ocak 1925, Yer No:43.62.2.

Mübadiller bu sıkıntılı dönemlerde tam olarak bir yere yerleşene kadar iki hatta kimi kez daha fazla ev değiştirmek zorunda kalmışlardır. En önemli neden mübadillerin konutlara sığamamasıdır.⁴¹ Örneğin, Mersin'in Nusratiye Mahallesinde oturan bir Girit mübadili, Dahiliye Vekaleti'ne çektiği telgrafta, Mersin'de kendisine verilen evi, üç yüz lira kadar masraf yaparak oturmaya elverişli bir hale getirdiğini; ancak bu evin kendisinden alınarak, on sekiz nüfustan ibaret olan ailesinin ve eşyalarının sokağa atıldığından yakınmaktaydı.⁴²

*“Keyfiyet-i mezkure hükümet-i Cumhuriyemizin adil kanunlarıyla olmayacaksa gayri-hak mağduriyet esasen mahv olan efrad-ı ailemin perişanına meydan verilmesi balâda mebusan-ı haneden adem-i tahliyem için seri ve kati emir buyrulmasını arz eden muhacir-i ağızdan gayri ihtiyari çıkar işbu istirhamnamenin merhametle karşılanmasını istida ederim efendim.Bu sorun vekalet tarafından evin mübadile verilmesi ile çözümlenmişti.”*⁴³

Mübadillerin kendilerine ev verilmesi ile ilgili istekleri yıllar süren yazışmalara konu olmuştu.⁴⁴ Mersin'de mübadillerle tarafımızdan yapılan görüşmelerde de bu sıkıntı öncelikle dile getirilmiştir. Bir evi birkaç mübadil aile uzun süre paylaşmak zorunda kalmıştır. Mübadillerden, masraf yaparak oturulabilir hale getirdikleri evlerini bile bir süre sonra boşaltmaları istenmiştir.⁴⁵ Mersin'de mübadillere verilen Rumlardan kalma evler doğrudan cadde veya sokağa bakan arsa üzerine yapılmıştı. Şehirde Rum ve Ermenilerden kalan evlerin çoğu bir ya da iki katlıydı. Rum evleri haremlik-selamlık geleneğine göre tasarlanmış olduklarından daha çok tek bir ailenin yerleşimi üzerine planlanmıştı.⁴⁶ Kimi konutlar ise birden fazla ailenin kullanabileceği şekilde düşünülmüştü.

⁴¹ Kaynak kişilerin aktardıklarına göre ilk zamanlarda birkaç ailenin bir eve yerleştirildiği olmuştu. Ancak bir süre sonra bu evlerin birkaç mübadil aileye yeterli gelmemesi, mübadillerin kendilerine ayrı evler tahsis edilmesi isteğine yol açmıştı; Mehmet Arseven ile yapılan görüşme, 10.10.2002; Necati Tütüner ile yapılan görüşme, 09.10.2002.

⁴² BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Aralık 1928, Yer No: 61.175.12.

⁴³ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Aralık 1928, Yer No: 61.175.12.

⁴⁴ Mersin'de oturan Sakız adası mübadillerinden Fehime Hanım'ın kendisine ev verilmesi ile ilgili istem dilekçesi iki yıl soruşturmaya tabi tutulmuştur. Bkz. BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Ocak 1925, Yer No: 43.62.2.

⁴⁵ Fahriye Emgili, *Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

⁴⁶ Mersin evleri çoğunlukla kesme taştan inşa edilen konutların bazen ilk katı veya çıkmaları bağdadi teknikle yapılmıştır. Kesme taştan yapılan bu evlerin çoğunun kuzeye veya doğuya bakan bir bahçesi veya bir hayatı bulunmaktadır. Özellikle Uray caddesi çevresindeki yoğun

Mübadiller için geldikleri yerlerdeki geniş evlerin yerini alan yeni evlere alışmak hiç de kolay olmamıştır. Rum ve Ermenilerden kalan bu evlerin en güzel örneklerini Mersin’de Uray caddesi, Cami-i Şerif, Kiremithane ve Nusratiye mahallelerinde görmek olanaklıdır. Tüm şikayetlere karşın, yukarıda belirtilen konutlara yerleştirilenler aslında bu konuda diğerlerine göre şanslı olanlardı. Her ne kadar daha önceki alıştıkları ortamlardan ve evlerinden uzak olsalar da en azından başlarını sokacakları bir mesken bulabilmişlerdi.⁴⁷

Mersin’in Tarsus Kazasında da mübadillere aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği gibi Rumlardan kalma genelde bir ya da iki odalı evler dağıtılmıştır:⁴⁸

Konutun Yeri	Konut Sayısı	Konutun Yeri	Konutun Sayısı
Bağlarbaşı Mah.	2	Küçükminare Mah.	8
Bilinmeyen	2	Molla Kerim Mah.	2
Camialtun Mah.	3	Musalla Karyesi	14
Caminur mah.	73	Pilak Mah.	1
Debbehane Mah.	11	Şehit Kerim Mah.	113
Ekinci Karyesi	2	Teker Mah.	4
Eski Arsa mah.	1	Tele? Mah.	2
Eski Ömerli Mah.	1	Yeni Ömerli Mah.	5
Eskici karyesi	16	Yenice Mah.	1
İnceark Mah.	24		
TOPLAM	186		

Tablo 1: Mersin Tarsus Kazasında Mübadillere Dağıtılan Konutlar ve Yerleri

Ne var ki Mersin ve çevresinde de Rumların bıraktığı taşınmazlara yerleşen mübadillerin konutlarıyla ilgili sorunları uzun yıllar sürmüştür. Paylarına düşenden fazla konut tahsis edilenlerden fazlasının en azından

ticaret dokusu içinde yer alan iç sofalı evlerde görün bahçe ve hayat kısımları, çok büyük olmamakla birlikte, yaşamın önemli bir alanını oluşturmaktadır. Kiremithane mahallesindeki dış sofalı evlerde ise, bahçe evin kapalı bölümlerinden daha büyük tutulmuştur. Genellikle iki katlı olan Mersin evlerinde katlar arasında bağlantı yoktur. Yani her katta ayrı bir aile oturmaktadır. Bkz. *Mersin Evleri*, Yayına Hazırlayan: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.45

⁴⁷ Örneğin, Sokrati Mavrumatiden metruk ev Giritli Mustafa ve eşi Hatice, Kerim Oğlu Selim, Hüseyin kızı Selimeye 13.04.1936’da verilmiştir. Bkz. *D.H.K.D., Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası*, 271-V-26-30.

⁴⁸ *Mersin Köy Hizmetleri Arşivi (M.K.H.A.), Mersin Vilayeti Tarsus Kazası’na İskân edilen Mübadillerle Ait Defter 15, No:1, Yıl: 1340/1924.*

değerinin borçlandırma yoluyla tahsiline gidilmiştir. Örneğin, Giritli Ali Oğlu Mustafa Portakalaki, eşi Pakize'ye verilen Mahmudiye Mahallesiindeki Madam Sofiya'dan metruk ev⁴⁹ ve Giritli Demir Kızı Pembeye verilen aynı mahalledeki Bodostan adlı metruk haneye ilişkin 1933 tarihinde borçlandırma işlemi yapılmıştır.⁵⁰ Benzer şekilde Rodoslu Şükrü ailesine verilen hanenin sekiz odadan beş odasının da 1875 lira üzerinden borçlandırılmasına 08.11.1944 yılında karar verilmiştir.⁵¹ Bu durum mübadele ile ilgili sorunların daha sonraki on yıllara taşındığını göstermektedir.

Ülke genelinde mübadillere, vekaletle bağlı iskân komisyonlarınca dağıtılan ev sayısı 88.700'dü. Bu sayının içinde, terk edilmiş Rum evlerinden başka, terk edilmiş Ermeni evleri de bulunmaktaydı.⁵² 1923-1933 yılları arasında tüm göçmenler için yapılan konut sayısı 103.586'dır. 1923-1924 yılları arasında gelen yüz bine yakın mübadil ailesi için ise 66.872 konut yaptırılmıştır.⁵³

Terk edilmiş malların mübadillere dağıtılmasında bir sorun ise, emval-i metrukenin yasadışı işgalidir. Bu durum, Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti'nin mübadillerin yerleştirilmelerinde bu sorunla uğraşmasına neden olmuştur.⁵⁴ Sözümlü ettiğimiz bu sorun, Mersin Vilayeti'nde de yasadışı işgallerden dolayı, mübadillerin tamamının yerleştirilmesi için yeterince ev ve arazi bulunamaması şeklinde kendisini göstermiştir. Sorunlar birbirini izlemiş, yaşanan bu aksaklıklardan dolayı da vilayete yerleştirilemeyen mübadiller başka iskân alanlarına sevk edilmek zorunda kalmışlardır.⁵⁵ Örneğin, Selanik-Serez'den Mersin'e yerleştirilmek üzere gönderilen mübadiller taşınmazların yetersizliğinden 26 hane mübadil, 28 Aralık 1925 yılında Gaziantep'te iskân edilmek amacıyla Mersin'den gönderilmişti.

Ne yazık ki, sorunlar mübadillerin gönderildiği diğer iskân yerleşim yerlerinde de devam etmiştir. Gaziantep İskân Müdürlüğü'nden Dahiliye

⁴⁹ M.K.H.A., 271-V-26-30, Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası.

⁵⁰ M.K.H.A., 271-V-26-30, Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası.

⁵¹ M.K.H.A., 271-V-26-30, Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası.

⁵² *İskân Tarihçesi*, s.137-138.

⁵³ Geray, *a.g.m.*, s.24.

⁵⁴ Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yay.; Kastamonu 9-11 Mayıs, s.67. Muhacir, felaketzede ve mülteci olmayıp da kendi imkanlarıyla geçinebilenlerden bazılarının fuzuli işgal etmekte oldukları emval-i metrukelerden çıkmamakta ısrar edenler vekaletin isteği doğrultusunda zorunlu tahliye edilmişlerdir.

⁵⁵ BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 25 Ocak 1925, Yer No: 78.42.19; BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 5 Ocak 1926, Yer No: 47.87.9.

Vekaletine gönderilen telgrafta bu mübadillerin “sefaletine mahal kalmamak üzere başka müsaid vilayetlere seokine müsaade buyrulması...” istenirken, vekalet Gaziantep’te yasadışı işgaller varsa bu evlerin derhal boşaltılıp, buralara mübadillerin yerleştirilmesini istemekteydi.⁵⁶

Bu belirsizlikler, yerleştirilecek konutların yetersizliği ve işgal edilmiş bulunması nedeniyle mübadiller bir şehirden ötekine dolaşmak zorunda kalıyorlardı. Bu durum uygulayıcılar için sorun oluşturduğu gibi mübadil ailelerin parçalanmasına da neden olmaktaydı. Örneğin, Gaziantep’e gönderilen mübadillerin akrabalarının bir kısmı da Mersin’de Yuvanaki çiftliğinde bırakılmıştı.⁵⁷

3.Mübadil Konutları

Mübadilleri Türkiye’ye yerleştirirken uygun ortamı sağlamadan; hesapsız, plansız, sadece yönetsel önlemleri almaya yönelik bir iskân uygulaması olumlu sonuçlar vermeyebilirdi. Mübadillere bazı garantiler altında, toprak ve malzeme bulmak ve ev yapmak suretiyle, koşulları daha iyi düzenlenmiş, olanakları uygun bir ortam sağlamak, onların yaşamlarını daha iyi sürdürmeleri için önemliydi.

Öncelikle, nüfusun barınması için gerekli mesken sayısının önceden belirlenmesi gerekliydi. Ne var ki, belli bir dönem içinde belli bir nüfusun gereksiniminin önceden kestirilmesi, çeşitli demografik, sosyolojik ve psikolojik faktörlerin hesaba katılmasını gerektiren çok taraflı bir işlemdi. Nüfusun sayısının bilinmesinin yanı sıra nüfusun büyüklük, yaş, cinsiyet, medeni hal, mesleklerine göre dağılımının da bilinmesi gerekiyordu.⁵⁸ Bu sebeple, köylere gönderilen mübadillerin, barınma gereksinimlerini karşılamak için iki çözüm yolu üretilmişti. İlki, mübadillerin köylerde yapılacak olan barakalarda geçici olarak barındırılması, ikincisi ise sağlık ve hayat standartlarına uygun evler inşa edilmesiydi.⁵⁹

Barkan’a göre, mübadillerin ülkemizde iskanının en uygun ve ideal şekli, tarihi, ekonomik, sosyal ve teknik nedenlerle terk edilmiş bölgelerde uygulanan bir yöntem olan “yeni tip köyler” kurmaktır. Bu sahaları, yeni

⁵⁶ BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 5 Ocak 1926, Yer No: 47.87.9.

⁵⁷ İsmail Demir ile yapılan görüşme, 25.09.2002.

⁵⁸ Alexander Black, *Mesken İhtiyacının Tahmini*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s.5.

⁵⁹ İpek, *a.g.e.*, s.100.

yapılmakta olan ya da yapılması düşünülen yerler boyunca açmak, yer yer içme suyu getirerek veya sulama tesisleri kurarak ya da bataklıkları kurutarak kazanmak mümkün olabilirdi. Böylece, diğer köyler için de örnek olabilecek ziraî faaliyetlere girilmiş olurdu.⁶⁰

Şehir bölgelerinde ve kırsal bölgelerde gerçekleşecek iskânın ortak yönü; olabildiğince hızlı, maliyeti düşük ve kısa sürede inşa edilebilecek konut ihtiyacını karşılama gerekliliği olmuştur.

Taşınmazların dağıtımı işlemleri böyle ayrıntılı ve sorunlarla doluydu. Mübadiller “Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emval-i gayr-ı menkule hakkında kanun”⁶¹ çerçevesinde konut sahibi olabiliyorlardı. Bunun için öncelikle resmî belgelerini teslim etmeleri veya gelişi ile ilgili bilgilerini doğrulatması gerekiyordu. Meselâ, Mersin’e Rodos’tan gelen mübadil Mustafa Necati Efendi’nin iskân evrakının bulunmaması nedeniyle, hangi tarihte ve hangi nedenden dolayı nereye geldiği, nüfusu, işi ve ihtiyaç derecesinin ne olduğu soruşturulup saptanması yoluna gidilmişti.⁶²

Mübadillere dağıtılan mallar arasında en büyük problem ve sıkıntı mesken konusunda yaşanmıştır. Mübadelenin henüz başlamadığı günlerde vilayetler bu konuda sık sık uyarılarak gayrimüslimlerden kalan her türlü mülkün kesinlikle satılmaması ve korunması istenmiştir.⁶³ Ayrıca gayrimüslimlerden kalan binalar ve evlerin tamir edilmesi ve tamir edilemeyecek durumda olanların ise yıkılarak enkazından elde edilecek malzemelerin tamir işlerinde kullanılması için 5 Ocak 1924 tarihinde bir talimatname hazırlanmış ve ilgili birimlere iletilmiştir.⁶⁴

Öte yandan mütaka İmar ve İskân Komisyonları, tamir edilecek evlerin tamiri ile ilgilenmiş, evleri oturulabilecek duruma getirmeye çalışmış, tamire gerek duyulmayan meskenlerin de iskâna kadar korunması için gereğini yapmıştır. Gayrimüslimlerden kalan evlerin yanı sıra sahipsiz kalan evlerin de muhafazası ve mübadillere verilmesi kararlaştırılsa da ev sıkıntısı artarak

⁶⁰ Ömer Lütfü Barkan, “Türkiye’de Muhacir İskanı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, Ekim 1948-Temmuz 1949, No.1-4, s.217-218.

⁶¹ Kanun No, 488, Kanununun Kabul tarihi, 12 Ramazan 1342 ve 16 Nisan 1340, *T.C. İskân Kanunları...*, ss.15-18.

⁶² BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 8 Mart 1928, Yer No: 57.150.4.

⁶³ BCA, Fon K.: 272.12.55, Yer No: 140.15., L.2; Fon K.: 272.12.59, 164.3.

⁶⁴ Mübadeleye tabi göçmenlerin iskân edilecekleri Mıntıkadaki Emval-i metrukede Yapılacak Acil Tamirat-ı Cüziiyyeye Aid Talimatname’nin ayrıntıları için bkz. *BCA*, 272.00.0.80. Yer No: 3.8.6, L.4-8.

devam etmiştir. Mübadele İmar ve İskân Vekaleti bu meselenin aşılmasında, mesken sıkıntısı olan bölgelerde sazdan ve kerpiçten evler yaptırma yoluna gitmiştir.

Söz konusu mesken ihtiyacının karşılanması amacıyla tavsiye edilen çözümler şunlardır:⁶⁵

1. Baraka ve huğ (kamuş) türü, kurulduğu bölgeye uygun, taşınabilir, hızla kurulabilen konutlar yaptırarak ve satın alarak (hatta ithal ederek), ev açığını yeni üretilen basit ve geçici meskenlerin konut mahallelerine eklenmesiyle kapamak,

2. "İktisadi ev" kavramı çerçevesinde, yerleşik düzende ucuz ev yaptırarak konut sunumunu arttırmak; yeni köyler, "numune köyler" kurmak ve kurdurmak,

3. Daha önce sözü edilen mübadele sonucunda terkedilerek boşalan emval-i metruke, anlaşmalar çerçevesinde, yine değişim sonucu ülkeye gelen mübadillere dağıtmak; bunlar hasarlıysa, dağıtımlarını onarımdan sonra yapmak

Yaptırılacak olan meskenlerin maliyeti için en çok 10.000 liraya kadar izin verilmiş, fazlasına ise izin verilmemiştir. Karesi, Yalova, Bahçecik, Adapazarı, Kütahya, Eskişehir ve Bilecik gibi iskân bölgelerinde çitten ve kerpiçten evler inşa edilmiştir. ⁶⁶ Yukarıda da bahsedildiği gibi çoğunluğu kırsal kökenli olan mübadilleri yeni köyler kurarak yerleştirmek planlanmaktaydı. Bakan Mustafa Necati'nin talimatıyla, Samsun'da 15, Antalya'da 1, Adana'da 1 ve diğerleri de değişik yörelerde olmak üzere toplam 27 köyün yapımı planlanmıştı.⁶⁷ Bu sayı daha sonraları, 1.480.684 lira bütçe ayrılmak suretiyle Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa ve Ankara olmak üzere 69'a çıkarıldı.

3.1. Geçici Mesken: Baraka ve Huğ

Mübadillerin özellikle kırsal alanlarda, köylerde yerleşimi için ilk aşamada barınmalarını sağlamada hazır barakalar inşa edilmiştir. Hilal-i

⁶⁵ A. Cengizkan, *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Arkadaş Yay., Ankara, 2004, s. 23.

⁶⁶ BCA, 272.12./42.52.12, BCA, 272.80./3.9.15.

⁶⁷ TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.VII/I, Ankara, 1968, s.1042; *İskan Tarihçesi*, s.140.

Ahmer Cemiyeti'nce, sac, direk, çivi, kereste gibi malzemeler temin edilmiştir. Böylece sağlıklı yerleşim alanları ve evler oluşturulana kadar hazır barakalar ön yerleşmeyi sağlamıştır.

İskân için işlemler yürütülmeye çalışırken, köylere yerleştirilecek mübadillerin durumu, içler acısıydı. Her köyde sağlam durumda kalan ev sayısı bir elin parmaklarını aşmıyordu. Bunun üzerine köylerdeki mübadillerin barınması için ilk etapta çadırlar gönderilmiş ve 1924 Eylül ayı sonlarından itibaren de, barakaların yapımına başlanmıştır. Barınma sorununun aşılmasında barakalar Samsun bölgesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Baraka yapımı için kullanılan malzeme mahalli imkânlarla temin edilebildiği gibi, İstanbul ve Adapazarı'ndan da karşılanmaya çalışılmıştır. Kiremit ve kereste Kavak'tan, sac ve çivi gibi malzemeler ise Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'daki ambarlarından temin edilmeye çalışılmıştır. Yapılan sevkiyata rağmen ihtiyaç olan malzemenin temin edilmesi için malzeme yetmemiş ve sürekli ihtiyaç yazıları yazılmıştır. Malzemenin temin edilmesinin güçlüğü yanında Samsun'a ulaştırılması için gerekli olan tahsisatın olmaması sebebiyle de, bazı sevkiyatlar yapılamamıştır. 1924-1925 yıllarında Samsun'daki iş adamlarından alınan malzemeler yanında, İstanbul ve Adapazarı'ndan getirilen kereste, ihaleyi kazanan müteahhitler yoluyla, belediye rayicinden emaneten veya pazarlık usulü olarak temin edilerek kasaba ve köylere dağıtılmıştır. Malzemeyi alan mübadiller ya ihaleyi kazanan müteahhitler yoluyla baraka veya iktisadi hanesini yaptırmakta veya malzemeyi kendileri alarak kendi imkânları ve emekleriyle evlerini inşa etmekteydi. Barınılacak evlerin inşaatı sürerken mübadiller kasabalarda konaklatılarak sert geçen kışın etkilerinden korunmaları sağlanmıştır. 26 Şubat 1925 tarihi itibarıyla Samsun ve köylerine toplam 202 baraka inşa edilmiş, eldeki malzeme ile 150 baraka inşa edilebilecekken bunun 75'i Nisan 1925'te Alaçam'a gönderilmiştir. Bölgede 150 barakaya daha ihtiyaç duyulduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Barakaların sınıflandırılması ise teneke veya tahta gibi dış kaplama malzemesine göre yapılmıştır. ⁶⁸

Mübadillerin geçici olarak barınma meselesini çözmede diğer bir mesken türü huğ⁶⁹ şeklinde yapılan evler olmuştur. Huğ, göçmenler için

⁶⁸ Selçuk Seçkin, *Atatürk döneminde Konut Yerleşme ve Mübadele Yerleşmeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sina Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Fakültesi, İstanbul 2013, s.172-173.

⁶⁹ Huğ, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Çubuk veya kamuştan yapılmış bağ ve bahçe kulübesi" olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde de Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, Trakya, Balkanlar

barınma ihtiyacını hızlıca karşılayabilecek bir konut tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapım sisteminin basit olması, yerel ve kolay malzemeler ile hızlıca inşa edilebilmesi huğların tercih edilmesinde başlıca etkenlerdendir. Ahşap, saz ve balçık özellikli çamur malzemeler kullanılarak yapılan huğlar kırsal nitelikli konutlardır.

Mübadiller için geçici iskân birimi olarak yapılması için planlanan “huğ” denilen ve kamıştan yapılan evlerin Adana ve Mersin’de köylerde yapılmış olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Adana’ya bağlı Yumurtalık’ta 50, Kozan/Taylan’da 8 ve Mersin Yuvanaki⁷⁰ Çiftliği’nde 34 adet yapılacak huğ yapımı için müteahhitlere ihale ile yapım işi verilmiştir.⁷¹

Her ne kadar bu huğ adı verilen bu evler geçici mesken olarak planlansa da mübadiller bu meskenlerde yıllarca yaşamak zorunda kalmışlardır.

3.2.İktisadi Ev/Hane

Mübadil göçmenlerin özellikle köylerde barınmasını temin etmek için, düşük maliyetli ve yapımı kolay olan bir konut türü de “İktisadi ev” ya da “İktisadi hane” dir. İktisadi evler basit bir planlama anlayışı ile yöredeki malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir.⁷²

ve Çukurova’da halen kullanılan bu teknik ve bu teknikle ev yapımı, M.Ö. 2000’li yıllardan beri görülmektedir. Huğ tipindeki evlerin plan özelliklerine bakıldığında, 15,30x3,00 metre ölçülerinde olduğu görülmektedir. Evlerin tavan yüksekliği ise 2,20 metre olup evin içerisinde dört oda yer almaktadır. Evlerin köşelerine ve pencere/kapı açıklıklarının çevresine en az 10x12 santimetre ölçülerinde dikmeler kullanılmalı, orta direk ise 15x15 santimetre ölçüsünde olmalıdır. Dikmelerin altına 80 cm’lik kısmı katranlanmalı ve bunun 50 santimetrelik bölümü toprağa sokulmalıdır. Dikmeler arasında 40-50 santimetrede bir, 5x8 santimetre kesitli yuvarlak ağaçlar çivilenecek, ağaçların arası ise saz örülecek ve bu kısım toprağın 20 santimetre derinliğine kadar sokulacaktır. Dikmelerin üst noktalarına konacak kirişlerin çevresinin 10x12 santimetre ölçüsünde olması, ek yerinin dikme üstüne rastlaması ve pabuç bırakılması zorunludur. Odaların ortasındaki bölümlerdeki kamış örgüsü çift kat olarak yapılacak böylece mahremiyet korunacaktır. Çatıda mahya tahtaları 15x17 santimetre ölçüsünde, mertekler 30-35 santimetre aralıklarda konacak, çatı kaplaması olarak kullanılacak yeteri kadar kalınlıktaki ot 25 santimetrede bir bağlanacaktır. Mühendislerin konstrüksiyonu görmesinden sonra huğların duvarları içten ve dıştan çamurlu sıva ile düzgünce sıvanacaktır. Bu şekilde şartnamede belirtilen bir huğun maliyeti 118 lira olarak belirlenmiş ve gecikmeye karşı ağır para cezaları konmuştur. Bkz. Cengizkan, *a.g.e.*, s.65-66.

⁷⁰ Her ne kadar Mersin’de bir Yuvanaki çiftliği şimdiki adı Demirhisar köyü olan yerde “huğ” şeklinde meskenler yapılsa da biz bu köyün kuruluşunu İktisadi hane kısmında açıkladık.

⁷¹ Seçkin, *a.g.t.*, s.162.

⁷² 10 Şubat 1925 tarihli “Türkiye’nin çeşitli illerinde yapılacak İktisadi evlerle ilgili plan ve inşaat şartnamesinin gönderilmesine dair tamim” *BCA*, 272.80 / 3.9.3. (4)

“İktisadi ev” ya da “iktisadi hane” olarak anılan bu projede bir yapı, aynı çatı altında ikişer duvarı ortak kullanan, bahçeleri ayrı olan dört konuttan oluşmaktadır. Her konutun bir giriş mekânı ve bu mekâna açılan biri büyük biri küçük iki odası vardır.⁷³

İktisadi hane plan tipi incelendiğinde; sırt sırta vermiş dört hanenin yer aldığı görülmektedir. Konutların iki duvarı ortak kullanılmaktadır. Konutun bir odası diğerine nazaran daha büyük toplamda iki adet odası ve dış kapının açıldığı küçük bir sofa bölümü bulunmakta olup banyo, tuvalet birimi yer almamaktadır. Konutların içinde bulunduğu bahçe, konutun duvarları hizasından örülen bahçe duvarı ile birbirinden ayrılmaktadır.

Her bir konut için planlamada, dış kapıdan girildiğinde, dar bir dikdörtgen giriş bölümüne ulaşılmakta, buradan da 4x4.5 metre ölçüsündeki büyük odaya ve 3x4 metre ölçüsündeki küçük odaya geçiş sağlanmaktadır. Evlerin dışa yansıyan pencere açıklıkları ise giriş cephesinde üç, küçük odanın dışa açılan cephesinde birdir. Isınma için dört evin birleştiği noktada ortak bir baca yapılmış, bu bacanın da şartnamede görüldüğü gibi taştan örülmesi istenmiştir. Evleri birbirinden ayıran duvarların devam etmesiyle dört aile için verilen arsanın da paylaştırılması sağlanmıştır. Konutları birbirinden ayıran iç duvarlar mahremiyet amacıyla özellikle ele alınmış ve kerpiç ile yapılması istenmiştir, diğer duvarlar ise ahşap dikme ve payandalar arası örülerek yapılacaktır. Sivalar samanlı çamur kullanılarak yapılacak, kapılar muhlama, pencereler ise adi pencere niteliğinde olacaktır. Çatı tahta üzeri kiremit olacak, ormanlık bölgelerde ise ince tahtadan sıcak çatı yapılacaktır. İktisadi hane yapımına ilişkin yayınlanan talimatnamenin⁷⁴ dağıtım yerlerine bakıldığı vakit İzmit, İzmir, Saruhan (Manisa), Samsun, Ertuğrul (Bilecik), Adana, Silifke, Çorum, Amasya, Ordu, Bozok (Yozgat), Sivas, Burdur, Isparta, Antalya, Bursa, Aydın, Denizli’de iktisadi hane tipinde evlerin yapılmasının istendiği görülmektedir.⁷⁵

1924 yılının temmuz ayında, iskân işlerine yoğun çaba harcayan illerin valileri ve iskân müfettişleri Ankara’da toplanmış ve bu toplantıda iskân faaliyetlerinin tıkanan noktalarına çözüm bulmak amacıyla kararlar

⁷³ Z. -Eres, Z., *Tükriye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. "İktisadi ev" tek çatı altında, ikişer odalı dört konut birimini barındırmaktadır Cengizkan, a.g.e., s. 34.

⁷⁴ BCA, 272.00.0.80 / 3.9.3. (4).

⁷⁵ Seçkin, a.g.t., s.164.

alınmıştır. Bu kararlardan biri de, iktisadi hanelerin öncelikle inşaatına başlanmasıdır. İnşaatlarda merkezden gönderilen planlara bağlı kalınmayarak, bölgedeki ihtiyaç ve malzemeye göre plan üzerinde düzeltmeler yapılarak uygulama yapılması istenmiştir.⁷⁶ Bu karardan hareketle de yapılan uygulamalarda çamur, kerpiç, saz gibi bulunabilen malzemeler kullanılmış, pek az uygulamada kereste yer almış, duvarlarda sıvalı çit yapılmış, çatıda kiremit yerine saz ya da çinko levha kullanılmıştır. İktisadi hanelerin yapıldıktan sonra kullanım ömrü olarak 5 yıllık bir süre öngörülmüş, fakat kalıcı evlerin yapılması uzun süren bölgelerde bu tipteki evler onarılarak kullanılmıştır. İktisadi hanelerin kısa zamanda yaygınlaşması ve hükümet tarafından da bu tipteki evlerin yapılmasının tercih edilmesinin sebebi, düzgün ve sağlıklı bir yaşam imkânı sunan evin maliyetinin 800 lirayı bulurken, aynı çatı altında dört aileyi barındıran bu evlerin çok ucuza mal olabilesidir⁷⁷

Hükümet tarafından vilayetlere gönderilen yazılarda iktisadi hane şeklinde düşük bütçeli evlerin yapımının destekleneceğinin belirtilmesi üzerine, konut sorunu ile ilgili çok sayıda yazışması bulunan ve bu yazışmalarda tek bir evin bile sağlam olarak kalmadığını belirten Alaşehir Belediyesi'nin, bu defa Belediye Mühendisi tarafından hazırlanmış bir rapor ve ekindeki proje ile ilgili talepte bulunulduğu anlaşılmaktadır. Masraf listesinin ve teknik özelliklerinin de verildiği yazışmada Alaşehir'de Kiremitçi Kapısı denilen eski sur kapısı dışında şehre bitişik olarak, sokakları şehrin sokakları doğrultusunda, aynı tarzda planı yapılacak olan yerleşimde, evlerin ahşap malzeme ile yapılacağı ve iki odadan oluşacağı belirtilmektedir. Kavala'nın Seylan Köyü'nden gelen mübadil 66 aile için yapılması planlanan mahalledeki bir evin maliyeti 310 lira olarak verilmiştir. Bu fiyata siva, koridor, tuvalet ve mutfak dahil edilmemiştir. Gelen mübadillerin yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla kendi talepleri doğrultusunda gerçekleştirilen yerleştirme işlemi için yapılacak evlerin masrafları da yine kendileri tarafından ödenmiştir. Yüksek bir subasman üzerine yapılması planlanan evlerin girişinde 1,20x2,5 metre ölçüsünde çift kanatlı kapı yer almakta, buradan sofaya geçilmektedir. Sofaya açılan 0,85x2,10 metre ölçülerindeki birer kapı ile iki eş ölçüdeki odaya geçiş sağlanmıştır. Yapının planında koridorun her iki ucunda da kapı açıklığı gösterilmiştir. Evlerin giriş

⁷⁶ *İskân Tarihçesi* 1932, s59-60.

⁷⁷ İpek, a.g.e, s.104.

cephesi ve aksındaki cephesinde ikişer gruplar halinde 0,80x1,60 metre ölçüsünde dörder pencere yer almaktadır. Ahşap dikmelerle kurgusu yapılan evin, direkler arası bağdadi olarak dolgulanmış, dış cephe ahşap kaplanmıştır.⁷⁸

Yukarıda belirtilen talimatname sonrası belirlenen plan tipinde hızla inşaatlara başlanmıştır. 1,717'si Samsun'da, 192'si İzmir'de, 330'u Bursa'da, 630'u İzmit'te, 550'si Antalya'da, 808'i Adana'da, 38'i Afyon'da, 220'si Manisa'da, 853'ü Bafra'da, 304'ü Çarşamba'da, 657'si Tokat'ta, 62'si Çorum'da, 100'ü Yozgat'ta ve 442'si Amasya'da olmak üzere 6.903 iktisadi hanenin inşasına başlanmıştır. Bunlardan Eylül 1924'e kadar 1.369'unun inşaatı bitirilerek sahiplerini teslim edilmiştir.⁷⁹

3.3.Numune Köyler

Millî Mücadele sonrasında Anadolu topraklarında, yerli halk ve mübadiller, savaşın getirmiş olduğu yıkımdan oldukça etkilenmiştir. Yıkımın ülke genelinde olması ve evsiz kalan yerli halka bir de 30 Ocak 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi uyarınca, beş yüz bini aşkın mübadil göçmenlerin eklenmesi konunun daha kapsamlı olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Numune köy yapılması planlanan alanlara bakıldığında, Vekâletin valilerden, özellikle yanmış köyleri ve verimli arazileri tespit etmesini ve bu konuda gerekli araştırmaların yapılmasını istediği görülmektedir.

Ülke, gerek iklim şartları, gerekse sosyal hayat bakımından da birbirinden farklı özelliklere sahip bölgelerden oluşmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da mübadillerin yerleştirileceği bölgelerin saptanması, sosyo-iktisadi koşullara uygun düşecek ucuz ve sağlıklı konut tiplerinin tespiti de gerekmektedir. Göçmenler için yeniden kurulan ziraî yerleşim bölgelerinde öncelik hakkı köy konutlarına tanınmalıydı.⁸⁰

Mübadillerin gelmesiyle birlikte numune köyler kurulması fikri Mustafa Necati'nin 25 Aralık 1923 tarihinde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumiyesi'ne göndermiş olduğu yazı ile ilk kez gündeme gelmiştir. Mustafa Necati yazısında, özellikle Samsun, Bilecik, Eskişehir, İzmir, Erdek, Saruhan

⁷⁸ BCA 'nde 2 Mayıs 1925 tarihli BCA, 272.80/4.10.114 numaralı yazışma.

⁷⁹ Selçuk Seçkin, *a.g.t.*, s.164.

⁸⁰ Ali Özcan, *Cumhuriyet Devrinde Mesken Sorunu*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara, 1961, s.2.

bölgesindeki köylerin önemli oranda yıkıldığından bahsederek gelenlerin ve özellikle bu bölgelere yerleştirilecek mübadillerin, köy kökenli olduklarını ve bu sebeple yeni köylerin kurulmasının kaçınılmaz olacağını belirtmektedir. Bu amaçla Samsun başta olmak üzere yeni köyler kurulması için Hilal-i Ahmer'den yardım istemekte ve bu proje için kaynak olarak da işgal güçlerinin giderken arkalarında bıraktıkları malların satımıyla elde edilecek olan 300-400.000 liranın bu iş için kullanmasını önermektedir.⁸¹

Köy yapımını hızlandırmak amacıyla çeşitli yollar denenmiş; yerli kerestelerden prefabrik evler yapmak üzere bir fabrika kurulması konusunda görüşmeler yapılmış, ancak bundan bir sonuç alınamamıştır. Ev yapımı için her türlü olanak zorlanırken bir diğer önemli mesele, evlerin maliyetinin ev ve evin bulunduğu yöreye göre farklılık göstermesidir. Bir yerde 70-80 liraya yapılabilen bir evin fiyatı, bir başka yerde 200 liraya kadar çıkabiliyordu. Ev yapımındaki fiyat farklılıkların nedeni, malzemeden ve yapım alanının coğrafi özelliklerinden kaynaklanmaktaydı.⁸²

Mübadilleri iktisadî sıkıntı içinde olan mevcut köylere yerleştirmek veya serpiştirmek, onları o yerleşim birimlerinde devletin ve zirai kurumların düzenli yardım ve kontrollerinden uzak, kaderleriyle baş başa bırakmak, akrabalarından ayırmak onları perişan etmek demektir. Bu sebeple olanaklar ölçüsünde aynı köyden göç etmiş olan mübadil göçmenleri toplu biçimde aynı köylerde ya da iki ayrı köy halinde olacak şekilde yerleştirmek en iyi usul olarak görülmekteydi. Kurulacak olan göçmen köyleri aynı zamanda örnek Cumhuriyet köyleri olacak ve iktisadî anlamda da ülke ekonomisine katkıda bulunacaktı.

Örneğin Samsun ve Bolu'ya iskân edilen çok sayıda göçmen, tütüncüler arasından seçilmişti. Buralar ise gerçekten de tütün tarımı yapılmaya uygun iklim ve toprak koşullarını taşıyan yörelerdi. Ancak, Pontus çetelerinin Kurtuluş Savaşı yıllarında bölgede sebep olduğu büyük yıkım, mübadillerin bir anda yerleştirilmesi imkanını ortadan kaldırmış, çok sayıdaki mübadil göçmen yapımı sürdürülen köylerin bitimini beklemişti. Bu bekleyiş sürecinde barınma sorununu ön planda gören göçmenin üretim sürecine girmesi mümkün olmadı.⁸³

⁸¹ Arı, *a.g.e.*, s.66.

⁸² TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975, s.60.

⁸³ Kemal Arı, *Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, 5. Baskı. İstanbul, 2010, s.126.

Öte yandan, ev sorunun çözümü için bütün ülkede yapılması istenen numune köylerin ilk örnekleri, Samsun ve çevresinde görülmeye başlamıştır. Nitekim Mustafa Necati'nin de öncelikle bu bölgede köylerin yapımının gerçekleştirilmesini istediği de bilinmektedir. Bu amaçla Taflan, Beğlik, Kurugökçe, Çinik, Asarağaç, Ökse, Çınaralan ve Çırakman köyleri, numune köy olarak belirlenmiş, bunun yanında ev yapımı için diğer köylerin de malzeme ve iskân gereksinimleri karşılanmıştır.⁸⁴ Samsun bölgesinde öncelikle yapımına başlanacak iki köyün ihalesine çıkılmış ve bu ihaleler sonucunda inşaat işlerine hızla başlanmış ve ihalede belirtilen niteliklerin sağlanması sürecinde, işlerin yavaş gideceği düşünüldüğünden 28.09.1924 tarihli ve 925 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ihale şartlarında değişikliğe gidilmiştir. "*Samsun yöresinde kurulacak iki köy ile ilgili inşaat sözleşmesinin inşaat bedeli kısmında değişiklik yapılmasına dair*" karar Mübadele ve İskân Vekili tarafından Samsun Bölge Müdürlüğü'ne tebliğ edilmiş, nerede ne kadar inşaat yapıldığı ve ne durumda olduğu sorulmuştur. Ayrıca inşaatların fazla nitelik aranmadan bitirilmesi istenmiştir. Yaklaşan kış koşullarının inşaat çalışmalarını yavaşlatacağı ve mübadillerin mağduriyetinin artacağı endişesiyle Vekâlet süreci hızlandırmak için, konuyla doğrudan ilgilenmiş ve 30.10.1924 tarihinde havaların soğuk geçmesinden dolayı kerpiç dökülemediğini ifade ederek, Bakanlar Kurulu'ndan ihale şartlarında değişiklik yapılması talebinde bulunmuştur. Bu talep sonucunda 3.12.1924 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile evlerin dolgu tekniğinin kerpiç ve çamur sıvaların dökülmeye başladığı değerlendirilerek, kerpiç dolma yerine ağaç dolma yapılmasına karar verilmiş ve bu değişiklikten dolayı müteahhide fiyat farkı verilmeyeceği belirtilmiştir.⁸⁵ Projede tadilat sonucu dış cephelerde kaplama tahtası kullanılması ve maliyet bedelinin de düşürülmesi müteahhit tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra müteahhidin ücret konusunda itirazı tekrar değerlendirilerek, 18.01.1925 tarihinde alınan bir Bakanlar Kurulu kararıyla evlerin dış kaplamalarının 15 mm. kalınlığında yalı baskısı ahşap kaplama ve iç kesimdeki bağdadilerin çakılarak kireç sıva ile sıvanması şeklindeki uygulamalarla geçici kabul yapılması ve mübadillerin evlerin içerisine yerleştirilmesi ve bu iş için müteahhide büyük evler için 294 lira, küçük evler içinse 137,86 kuruş ilave ücret ödenmesi Vekâlet tarafından kabul

⁸⁴ Seçkin, a.g.t, s.174.

⁸⁵ BCA, 272.00.0.80/3.7.8; 272.12 /42.52.18; 30.18.1.1./11.46.1 / 272.11/19.95.23; 272.11/19.95.23; 30.181.1/12.58.12.

edilmiştir. İnşaatların yapılan değişiklik nedeniyle teslim tarihi de 25.02.1924 tarihine uzatılmıştı.⁸⁶

Numune köy olarak planlanan bu köyler incelendiğinde, genellikle Nafia (Bayındırlık) Müdürlüğü mühendisleri tarafından tasarımı yapılan, ortasında köy meydanı, etrafında cami-okul-pazaryeri-dükkan-misafirhane-çeşmenin yer aldığı, belirlenen merkez yapılaşmasının çevresinde de birbirini kesen caddeler, sokaklar ve parsellerin yer aldığı kırsal bir yerleşim karşımıza çıkmaktadır. Parsellerin yola bakan cephelerinde ise evler bulunur.

Köyün etrafında bataklıkların bulunmaması da önemli bir etmen olmuştur. Nehir yataklarında çeltik, pirinç ekimi yapılan arazilere yakın köylerde halk henüz altmış yaşına gelmeden sıtma hastalığına yakalandığı bilindiğinden, yerleşim yeri seçiminde bataklık ve sineklik alanlardan uzak durulması istenmiştir. Ayrıca temiz içme suyuna yani akarsuya çok uzak olmayacak şekilde seçimler yapılmıştır. Yeni kurulacak köyler için yerleşim yerlerinin belirlenmesinde özetle aşağıdaki kıstaslar gözetiliyordu:⁸⁷

1. Köyün kurulacağı yerin havası temiz olmalıdır.
2. Çevrede bataklık bulunmamalıdır.
3. Kurulacak köyün çevresinde akarsu bulunmalıdır.
4. Kurulacak köy ters ve açık rüzgârlara açık olmamalıdır.
5. Köy rutubetli ve çukur yerlerde kurulmamalıdır.
6. Kurulacak köy kentler arası yollara ve istasyon ve iskelelere yakın olmalıdır.

Köyler kurulurken yerleşim alanının coğrafi ve fiziksel özellikleri dikkate alınmıştır. Kurulacak köye yerleşecek her hane için geçimlerini sağlayabilecekleri büyüklükte tarlaların ayrılması planlanmıştır. Bu sebeple köyün kurulacağı alanın etrafında verimli tarım alanlarının bulunması oldukça önem teşkil etmiştir. Yeniden kurulan veya canlandırılan köylere, orta malı olarak mevcut nüfusun ortak ihtiyacına yetişen mektep, cami, köy odası, karakol, pazar, harman ve mezarlık yerleri, otlak, suvat, orman kanunu

⁸⁶ BCA, 272.00.0.80 /3.7.25; BCA, 030.18.01/012.70.01.

⁸⁷ A. G. Ökçün, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Yeni Köylerin Kurulması ve Köylerde Çevre Sağlığına İlişkin Tüzel Düzenlemeler", Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara 1983, s. 173.

hükümleri içinde baltalık ve başka ortak ihtiyaçlara lâzım yerler parasız bırakılır.⁸⁸ Köyde ev yapılması için bin metrekare arsa alanı belirlenmiştir. Köyde harman yeri ve köye en az iki kilometre mesafede yer alacak mezarlık alanı ayrılmıştır.

Köylerde kesinlikle açık lağım bırakılmaması ve hayvan gübrelerinin köy içinde açık yerlerde, evlerin bahçelerinde bırakılmaması köy halkına tebliğ edilmiştir. Köyün su kaynağı iyice kazılıp çevresi temizlendikten sonra bir tulumba ya da çeşme yapılarak, köy çeşmesinin etrafı temiz tutulmuş ve çevresine pis su akıtılmaması sağlanmıştır. Köyün genel kurallarına uyulması ve güvenliği, jandarma ve köy ihtiyar heyeti tarafından sağlanmıştır. Köylerde yaşayan halkın yakacak ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla baltalık hakkı verilmiştir.

Mübadillerin yoğun olarak bulunduğu İzmir-Manisa bölgesinde uygulanmak üzere, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı tarafından İzmir Mıntika Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda ise, İzmir ve Manisa'da ikişer köy yapılmasının planlandığı ve bu köylerin 100-200 haneli olmasının planlandığı belirtilmiştir. Köy yerinin saptanması amacıyla vali başkanlığında oluşturulan komisyonda mıntika müdürü, Vekâlet Mimarı Hikmet Bey, İmar Müfettişi İhsan Paşa ve Nafia mühendisleri yer alacak, bu komisyon köy yerini belirlerken arazinin verimi, havası, suyu ve yerleşim için gerekli olan şartlara uygun olup olmadığına bakacak ve yerin krokisini hazırlayarak sunacaktır. Yanmış Müslüman köylerinden ev yapmaya ve köy kurmaya halkın gücü yetmeyip, köyün konumu dolayısıyla aranan şartlara uygun sağlık ve ekonomik özellikleri taşıyan yerleşim birimlerinde tekrar köylerin kurulmasına öncelik tanınacaktı. Vekâlet tarafından belirlenen noktalar konusunda cevaben yazılacak raporların acilen hazırlanması istenmektedir.⁸⁹

28 Nisan 1924 tarihinde hazırlanan ayrıntılı raporda, İzmir'de Kuşçular, Kısıkköy, Manisa'da ise Bozköy ve Soma veya yakınlarında olmak üzere dört köy yapılmasının kararlaştırıldığı belirtilmişti. Vekâlet tarafından kurulacak köylerin çevre şartlarının ve özelliklerinin ayrıntılı olarak yazılmasının istenmesinden hareketle, her köy için maddeler halinde özellikler belirtilmiştir. Bu özelliklerde öncelikle köyün çevresindeki köy ve yerleşimlere olan uzaklığı, bu merkezlerle bağlantıyı sağlayan kara-deniz-demir yolu durumu, köyün halkının olup olmadığı ile evlerin durumu

⁸⁸ T.C. Resmî Gazete, 1934, s. 4005.

⁸⁹ BCA, 272.00.0.80/3.6.8.(10).

anlatılmıştır. Köyün akarsuya erişimi, toprak ve hava koşulları ile çevreden hangi inşaat malzemelerinin nasıl edinebileceği ve hangi yolla köye ulaştırılabileceği, inşaat malzemesinin fiyatı ile işçi-usta ücretleri de raporda bütçe hesabının yapılabilmesi amacıyla verilmiştir. Son olarak, evlerde inşaat malzemesi olarak taşın kullanılmasının uygun olacağı, iç bölümlenmelerde ise kerpiç malzemenin kullanılmasının maliyetleri azaltacağı ve inşaatlara hız vereceği ifade edilmiştir. Raporda numune köy inşaatlarının ihale usulü ile müteahhitlere verilmesinin tercih edilmesinin daha sağlıklı olacağı, bu kapasitede İzmir’de müteahhit ve mühendis gruplarının bulunabileceği, eğer yeteri sayıda yapı ustası bölgede bulunamazsa inşaat aşamasında İstanbul ve Karadeniz’den usta temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹⁰

1923 Mübadele Anlaşmasına göre bir zorunluluk olan mübadillerin Rumların terk ettiği evlere yerleştirilmesi Samsun bölgesinde ve Batı Anadolu’da boşlukta kalıyordu. Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati, 24 Mart 1924 tarihinde Meclis’te vermiş olduğu beyanatta “o ana kadar emval-i metrukeden beş bin evin tamir edildiğini, Pontus eşkıyası tarafından tamamen tahrip edilmiş olan Samsun mıntkasında 15, Türkiye genelinde ise 27 numune köyün inşa edileceğini” belirtmiştir.⁹¹

Numune ev yapımı ile ilgili olarak yapılan planlama çalışmalarına öncelikle, Mustafa Necati Bey’in de belirttiği gibi, Samsun’dan başlanmıştır. Bu amaçla Samsun’da 15, Antalya’da 1, Adana’da 1 diğer yörelerde olmak üzere toplam 27 numune köyün yapılması düşünülmüştü. Bu sayı daha sonra Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa ve Ankara’da olmak üzere toplam 69’a çıkmıştı. Onarım ve yeni köyler yapımı için devletin ayırdığı bütçe rakamı iki kaynağa göre 1.480.684-1.786.684 lira arasında değişmektedir. Devlet tarafından mali işleri hızlandırmak ve ayrılan bütçenin belirtilen bölgelere akışını sağlamak amacıyla 50.000 liradan fazla ödeme gerektiren sorunları çözmek üzere her yerleşim yöresinde “Muhasis-i Mesullükler” adı verilen sorumlu muhasebe birimleri oluşturulmuştur. ⁹² 1924 yılı için geçerli olan bu sayı, izleyen yıllarda ve 1930’larda yeni göçlerle artmış olsa gerektir. Nitekim hükümetin 27 köy için ayırdığı 1,5 milyon liralık

⁹⁰ BCA, 272.00.0.80/3.6.8.(10)

⁹¹ Cengizkan, *a.g.e.*, s.27-28; Çapa, *a.g.m.*, s. 56-57.

⁹² *İskân Tarihçesi* 1932, s. 140, 27; Abdullah Ziya (Kozanoğlu), “Cumhuriyet’te Köy Yapımı”, *Ülkü*, 1933, 10, ss. 333-336.

bütçenin yanı sıra, 1.480.684 liralık ek bir bütçe ile de toplam köy sayısının 69'a çıktığı anlaşılmaktadır.⁹³

Vekâlet tarafından sayıları arttırılan numune köyler için, bazı şartlarında aranması gerektiği, İzmir, İzmit, Bursa ve Bilecik valilerine gönderilen yazılarda belirtilmiştir. Buna göre;

- 1- Kurulacak köyler en az yüz ile iki yüz hânelik olmalıdır. Köyün yeri için vali, muntaka müdürleri, vilayet nafia mühendisi, sıhhiye mühendisi ve ziraat mühendisinden oluşacak bir heyet keşif yapmalıdır.
- 2- Köyün seçilen arazisi, tabiat durumu, havasının ve suyunun güzelliği, genişliği ve uygunluğu, verimli olup olmadığı, bölgesinin kullanışlı bir yerinde olup olmadığı gibi özellikleri incelenmelidir.
- 3- Harp dolayısıyla yanmış yıkılmış İslâm köylerinden, ahâlisinin inşaata gücünün olmadığı ama her türlü şartlara uygun olan köyler tercih edilmelidir.⁹⁴

Cumhuriyet yönetimini köy yapımına yönelten öncelikli sebep, Türk-Yunan Mübadele Antlaşması ile Anadolu'ya gelen çok sayıda göçmenin yerleştirilmesi sorunu olmuştur. Buna göre Cumhuriyet'in ilk on yılında 'Numune Köy' adı verilen Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Mersin ve Ankara'da örnek köyler inşa edilmiştir. Antalya'da kurulacak İskân Köyü için ne suretle malzeme temin edileceği hükümete yazılmış, muhacirlerin yerleştirildiği bir kısım evlerin tamiri için istenen paranın 1 Mayıs 1924'de Antalya Valiliği'ne gönderildiği bildirilmişti. Antalya Çirkin Oba Köyü inşaatına 26 Nisan 1924 yılında başlandı. Eskiden Rum çiftliği olan köy kısmen kulübe kısmen dam, 20-30 evden oluşuyordu. Köyün uygun bir yerinde geniş bir caddenin iki tarafında her biri eşit şartlarla 50 ev yapılarak mübadillere dağıtılmıştır. Ancak bu köyün tamamen bitmesi için faaliyetler Nisan 1925 sonuna kadar uzatılmıştır. Çünkü bölgedeki sıtma ve grip salgını ile yoğun yağmur yağışı inşaatı engellemiştir.⁹⁵ Çirkin Oba Köyü (şimdiki adıyla Güzeloba-Örnekköy) bugünkü Barnaklar bulvarından kapalı pazar

⁹³ Gülcan Dilber Ilgın, *Antalya'da Mübadele*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2012, s.27.

⁹⁴ Erdal, *a.g.e.*, s.173.

⁹⁵ Cengizkan, *a.g.e.*, s. 42.

yerine kadar olan yolun her iki tarafına muhacir evleri inşa edilmiştir. Bu yol üzerindeki postahanenin yanındaki cami ve Güzeloba İlköğretim Okulu, yapılan numune köy kapsamındadır. Çoğunluğu Selanik-Kesendire-Gargara'dan olmak üzere Karaferya, Serfiçe, Kesriye, Lankaza, Rumsırt'tan olmak üzere 655 nüfuslu 178 aile, Çirkinoba Çiftliğine ve Kostı'nin Keşirler Çiftliğine yerleştirilmiştir.

1925 yılına gelindiğinde, örnek köy inşa etme fikrinden masraflı olması ve uzun zaman alması nedeniyle vazgeçilmiş, bunun yerine iktisadi hanelerin yapılmasına ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştı. İktisadi hane, bir çatı altında dört haneden ibaretti ve her iktisadi hanenin ayrı ayrı birer bahçesi vardı. Yapıtırlacak evler, en azından iki odalı olacak, tuvalet, samanlık ve ahır da bulunacaktı. 1925 yılına gelindiğinde ülke genelinde sözü edilen konutlardan 5.600 tane yapılması planlanmıştı.⁹⁶ Az maliyetli konutların çoğu çamurla, sazla ucuza çıkacaktı. Bunu sağlamak için kiremit yerine saz ya da çinko örtüler kullanılmıştı. Bu nedenle de evlerin ömrü en fazla beş yıldır.⁹⁷

Numune köyler kurulurken buralarda iktisadi hanelerin yapımına ağırlık verilmekteydi. İktisadi hanelere ağırlık verilmesinin sebebi başlangıçta düşünülen ev tipinin çok zamana ve maliyete sebep olmasıydı. Dahiliye Vekili Cemil Bey, 25 Mart 1925 tarihinde Meclise sunduğu bilgiye:

“Yapılan numune köylerinden, iki haneye mahsus olmak üzere herbiri 900-1300 lira olarak kargir, güzel, bilhassa son defa inşaatı bitirip de muhacirlere teslim edilmek üzere bulunan iki köy çok güzel olmuştur. Fakat pahalı çıkıyor ve çok uzun zaman alacağından, bu sistemi yapıldığı kadarla yetinerek, iktisadi hanelere dönüştürdük.....Bunlar 600-800 lira arasında çıkıyor. Daha ucuz yapılıyor ve dört

⁹⁶ TBMMZC, D.II, İC.II, C.XIII, Ankara, 1975, s.453. Hilal-İ Ahmer Cemiyeti'nce İngilizlerden alınıp mevcut 92.000 sar levha, 70.000 ince ve çeşitli ebatta paravana tahtası, 5.000 adet kısmen camlı çerçeve ve 2.000 tahta kapı ve 200 sandık çivi lüzumu kadar kazma, kürek gereklikçe bölgelere dağıtılmak üzere Hilal-i Ahmer ambarında korunacaktır. BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14. Evleri düşman tarafından harap edilenlere aynı olarak inşaat malzemesi verilmiş ve bedelleri on taksitle borçlandırılmak üzere gereken malzemenin sağlanması yoluna gidilmiştir. Emval-i metrukeden belirlenen kıymet ile alınan malzeme, cam, kereste, kiremit, sac gibi bazı malzemeler muhacirine dağıtılmıştır. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 7 KS 1924, s.1; 1912-1913 tarihinden itibaren yeniden inşa edilmiş veya edilecek olan yapılar 1924-1928 yılları arası, meskenler ise 1924-1933 yılları arası emlak ve müsakkafat vergisinden sorumlu tutulmamışlardır. *Düştur*, III. Tertip, C.V, İstanbul, 131, ss.407-410: *“Mübadele, İmar ve İskân Kanunu”*

⁹⁷ TBMMZC, D.II, İ.II, C.X, Ankara, 1975, s.75-78. Eylül 1924 tarihine kadar 1.369 konutun yapımı bitirilmiş ve sahiplerine teslim edilmiştir.

haneye ait olduğu için daha iyi oluyor ve bunlardan 5.600 haneye mahsus olmak üzere inşaat devam etmektedir ve 1925'te yapılacaktır.”⁹⁸

Mersin’de de mübadillerin en önemli sorunlarından biri, konut sorunuydu. Çünkü, bölgede iskân edilecek olan mübadilleri barındırmaya yetecek kadar konut ya da arazi bulunmamaktaydı. Var olanlar ya yasadışı işgal altında ya da oturmaya elverişli değildi.⁹⁹

Ülkenin iklim şartları, sosyal ve ekonomik durumu göz önünde bulundurularak yapılan tespitlere göre Mersin’e gönderilen mübadillerin bir kısmının, Mersin’in merkezine bir kısmının da kaza ve köylerine yerleştirilmesi düşünülmüştü. Mübadillerin yerleştirilmesi için düşünülen konutlar, Rum ve Ermenilerin bıraktığı terk edilmiş taşınmazlardı. Bir diğer çözüm ise, yeni konutlar inşa etmektir. Konut sorunu şehirlerde ve köylerde farklıydı.

Türkiye’ye getirilen mübadillerin uğraş alanlarına göre köylere yerleştirilme düşüncesinin yanı sıra terk edilmiş arazilerin de göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Mersin’e Selanik Demirhisar’dan gelen mübadillere iskân memurlarınca önce Kazanlı ve Karaduvar köylerinde bulunan araziler gösterilmiş; ancak onlar “bu topraklarda mısır yetişmez, su yok, sivrisinek çok” diyerek kabul etmemişlerdir.¹⁰⁰ Daha sonra mısır ve tütün ekebilecekleri, daha yüksekte ve havası daha serin bir yer olan Yuvanaki çiftliğine, şimdiki adı Demirhisar olan köye, iktisadi haneler yapılan, yerleştirilmişlerdir.

Samsun Çırakman köyü de numune köylerin de bir tanesidir. Çırakman’a 1920’li yıllarda 1.030 olan köy nüfusunun yerine, mübadele ile gelenlerden 1179 kişinin iskân edilmesi planlanmıştı. Bu amaçla bölgeye gelen göçmenler önce Tekkeköy’de misafirhanede kalmış daha sonra köye gelerek altı ay çadırda yaşamışlar, bu ortama dayanamayan 20 aile Merzifon’a göç etmiştir. Resmi istatistiklere göre köye yapılan yerleştirme işlemi sonucunda, 112 haneye 210 kadın 219 erkek olmak üzere toplam 429 kişi yerleştirilmişti. Mübadillerin anlatımlarında da Rumlardan köyde sağlam durumda hiç ev kalmadığı ve 1927-1928 yıllarında devlet tarafından yaptırılan evlere

⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İctima: II, CXVI, Ankara 1976, s.204.

⁹⁹ Yoğun bir şekilde mübadil alan İzmir’de de karşı karşıya kalınan füzuli işgal sorunu için bkz. Kemal Arı, “Yunan İşgali’nden Sonra İzmir’de Emval-i Metruke ve Füzuli İşgal Sorunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/15, Temmuz 1989, ss.691-706.

¹⁰⁰ Naime Akdoğan ile yapılan görüşme, 25.09.2002.

yerleştikleri, mübadele sonrası aradan geçen, 3-4 yıllık süreçte tenekelerden yapılan saçak altındaki kulübelerde ve çadırlarda kaldıkları anlaşılmaktadır. Devletin kendilerine verdikleri elli evin otuzunun küçük, yirmisinin ise büyük olarak nitelenen tipte olduğu, sıtma hastalığının yaygın olduğu ve ev tesliminin de kurayla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bekarlara ev tahsisi yapılmadığından ev teslimi sonrasında evlenenler ya kendilerine yeni ev yapmaya girişmiş ya da devlet tarafından verilen evlerdeki odalardan birisi aile büyükleri tarafından genç çiftlere tahsis edilmiştir.¹⁰¹ Sonuç olarak köye yerleştirilen mübadillerden 77 hanede 312 kişiye, 558 dönüm tütünlük, 60 dönüm fidelik ve 1192 dönüm hububat arazisi verilmiştir. Ev inşası için 81 dönüm arsa ayrılırken, 57 haneye iktisadi hane verilmiş, 20 aile ise kendi evini kendisi yapmıştır.

Samsun'da Numune köy olarak belirlenen bir diğer köy ise Aşağı Çinik'tir. 1920 yılında 1.086 kişinin yaşadığı bilinen köye mübadele sonrasında 616 mübadil sevk edilmiş, bunlardan 41 hanede 161 nüfus iskân işlemi görmüştür. Mübadillere 105 dönüm 1. sınıf tütün arazisi, 114 dönüm 2. sınıf tütünlük ve 161 dönüm tarım arazisi dağıtılmıştır. 1932 yılında iskân işlemi gören mübadil sayısı 223 hanede 809 kişiye yükselmiştir. Mübadillere 1060 dönüm tütün, 1805 dönüm hububat arazisi dağıtırken, 81 dönüm 42 evlek alan da köy namına terk edilmiştir. Devlet tarafından gelen mübadillere 80 numune hane, 80 iktisadi hane, 30 baraka inşa ettirilmiş, 63 aile ise meskenlerini kendisi inşa etmiştir.¹⁰²

Mübadil göçmenlerin yoğun olarak iskân edildiği Bursa'da da köylerin bir kısmı tümüyle yanmış, çok büyük bölümü tahrip edilmişti. Yeniköy, Ortaköy, Keramet, Çengiler, Yenice, Detbent, Gündoğdu, Başköy, İkizce, Çatalağıl, İsmetpaşa, Ermenigürle, Subaşı köyleri tümüyle yanmıştı. Köylerde iskân edilen göçmenler çok kötü şartlarda, evleri yapılanaya kadar çadırlarda yaşamışlardır. Bu kötü koşullarda çok sayıda göçmen hayatını kaybetmişti. TBMM kayıtlarına göre de göçmenler kendi olanaklarıyla evlerini yapmışlar ya da yerli halk tarafından onarılabilecek durumdaki evler onarılmıştır.¹⁰³ Kaplanoğunun kişilerle yaptığı görüşmelere göre de tam tersi durum

¹⁰¹ Seçkin, *a.g.t.*, s.177-178.

¹⁰² İpek, *a.g.e.*, s. 153-154; Seçkin, *a.g.t.*, s.221.

¹⁰³ TBMMZC, s.1042, Arı, *a.g.e.*, s.61.

yaşanmış bu emaval-i metrukelerin olduğu köylere gelen göçmenlerin büyük bölümü evlerinin kapı ve çerçevelerinin söküktü olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁴

Bursa'da çok sayıda numune köyünün yapıldığı bilinmekteyse de İkizceoba ve Karacaoba köylerinin proje çizimlerinin Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından yapılmış olması Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki köy yapım çalışmalarına, dönemin mimarlarının da katıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Karacabey yakınlarındaki bu iki köy ile ilgili olarak eldeki ilk belgeler 1924 tarihlidir. 9.03.1924 tarihli olan belgede Bursa Valiliği tarafından, Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı'ndan Bursa'da yanan köylerin yerine yapılacak olan muhacir köylerinin planlarının yapılması için mühendislerin çok yoğun olmasından dolayı yeni mühendis istihdam edilmesi istenmiştir. ¹⁰⁵15.04.1924 tarihinde Bursa Beşinci İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından yapılacak mübadil köylerinin mevki tespit edilerek Bakanlığa bildirilmiş, hazırlanan 26.04.1924 tarihli başka bir raporda da, köylerin müteahhide ihale edilerek yaptırılması, fakat müteahhit ve inşaatta çalışacak nitelikli personelin Bursa civarında bulunmadığı, Karacaoba ve İkizceoba'da taş ocağı olmadığı için evlerin dışı ahşap kaplamalı, içi bağdadi sıvalı ahşap karkas sistemi önerilmiştir. Kum ve kirecin Bursa'dan, çimentonun İstanbul'dan, kiremidin ise yıkılacak evlerden sağlanması gerektiği, kereste temininin ise güç ve maliyetli olduğu belirtilmiştir. Kereste temini sorununu aşmak için 5.6.1924'de İnegöl'den kereste alınmasına karar verilmiştir. Nihayet raporlarda yer alan tavsiyeler sonucunda Bursa bölgesinde 50'şer haneli iki köyün müteahhide verildiği ve 13.11.1924 tarihinde evlerin teslim edileceğine dair anlaşmaya varılmıştır. Fakat olumsuz hava şartları sebebiyle inşaat süreci uzamış teslim tarihi için nisan sonuna kadar müteahhitlere süre tanınmıştır. ¹⁰⁶

Bursa'da yer alan ve örnek mübadil köyleri içerisinde adı geçen diğer bir köy ise Gündoğdu (Fileder) Köyü'dür. Eski bir Rum köyü olan Gündoğdu Köyü bugün Bursa/Osmangazi ilçesine bağlı bir köy konumundadır ve şehre 18 km uzaklıktadır. 1922'de köyü terk eden Rumlardan sonra mübadele ile İskeçe'nin Kurular Köyü ile Vodina'dan gelen mübadiller köye iskân edilmiştir. Eski Rum köyü tepedeki kalenin hemen dibinde yer almakta iken, yeni kurulan Gündoğdu Köyü, bu köy yerinden daha aşağıda planlanmıştır.

¹⁰⁴ Kaplanoğlu, a.g.e., s.104.

¹⁰⁵ Cengizkan, a.g.e., s. 171, Kaplanoğlu, a.g.e., s.104.

¹⁰⁶ Eres, a.g.t., s. 127-128.

Yeni evler yapılırken yanan Rum evlerinden kalan taş, tuğla gibi inşaat malzemelerini de taşınarak kullanılmıştır. İskân planlaması yapılırken köyün iki yanında akan akarsuyun arası konut yeri olarak düşünülmüştür. Oldukça eğimli olan arazide yatayda yükselen seviyelerde beş cadde şeklindeki ana planlama yapılmış, dikeyde de daha dar ölçülerde birbirini kesen sokaklarla aşağıya iniş sağlanmıştır. Ana caddeler 10 metre, ara sokaklar ise 7 metre olarak planlanmış ve önemli sokak başlarında köy halkının kullanımı için çeşmeler yapılmıştır. Evlerde kullanılan kereste inşaat malzemesi İnegöl'den getirilmiştir.

Kaplanoğlu'nun belirttiğine göre, Gündoğdu köyünü göçmenler kendi aralarında topladığı paralarla kurmuştur. Devletin buradaki katkısı, yukarıda belirtilen planların hazırlanmasından ibaret olmuştur. Ayrıca, evlerini yapamayacak durumda olan 71 ailenin parasını da diğer köylüler üstlenmiştir.¹⁰⁷

Bir diğer sorunda yanan köylerde evleri yapılan kadar mübadil göçmenlerin nerede barınacağı idi. Mesela, Gündoğdu köyünde Vodinalı Pomaklar, yaklaşık 200 kişi bir çadırda neredeyse bir yıl yaşamışlardır. Tahtalı köyü göçmenlerinin bir kısmı çadırlarda kalırken bir kısmı evleri yapılan değin yerli halkın evinde kalmışlardır.¹⁰⁸ Demirtaş, İsmetpaşa, İkizce, Gündoğdu, Çatalfırın, Karacaoba köyleri ise planlı bir şekilde tümüyle yeniden yapılmış köylerdir.¹⁰⁹ Yeniköy, Derbent, Ortaköy gibi köyler ise köylünün acele sazdan yaptıkları evlerden oluşan köylerdir. Yakılan köylerin çoğunda, çadırlarda çok kötü koşullarda barınmaktan kurtulmak için sazdan ve derme çatma evler yapmışlardır. Bu evler yerini beton binalara bırakıncaya kadar göçmenlerin meskeni olmuştur.

Çukurova Bölgesi de zeytincilik, tütüncülük ve hayvancılıkla uğraşan Giritli ve Selanikli mübadillerin yerleştirildiği önemli iskân merkezlerinden biridir. Bu bölgedeki Adana uygulamalarına bakıldığında iki tip uygulama yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Kozan ve Kadırlı'de bölgenin yerel malzemesi olan, huğ tipi denilen saz ve kerpiç kullanımı ile oluşturulan konutlar yapılmış, Adana merkeze yakın Madama Çiftliğinde numune köy uygulamasına gidilmiştir. Numune köy uygulaması için seçilen Madama Çiftliği'nin yerleşim alanının belirlenmesi amacıyla hazırlanan eş yükselti

¹⁰⁷ Kaplanoğlu, s.104.

¹⁰⁸ Kaplanoğlu, a.g.e., s.105.

¹⁰⁹ 1927 Yılı Devlet Salnamesi, s.372, 377, 385.

eğrili krokisi Adana Onuncu Mübadele, İmar ve İskân Mıntıka Müdürü tarafından Vekâlete gönderildiğini belirten belge iskânın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu amaçla, 7.9.1924 tarihinde 860 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de huğ tipinde evlerin pazarlık usulü ile yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁰ Bu karar ertesinde Kozan Taylan Mevkii'nde sekiz, Kadirli'nin Geyikağlı Mevkii'nde altı, Osmaniye-Bahçe Hasanbeyli'de 15 adet huğ yapımı için müteahhitlerle anlaşmaya varılmıştır.¹¹¹

Şartnamede işin 15 gün içinde başlanması ve 30 gün içinde tamamlanması istenmektedir. 23.6.1925 tarihinde yapıların inşaat sürecinin tamamlandığını belirten müteahhitler, kabulün yapılması için başvuruda bulunmuşlardır. Fakat Kozan başmühendisi mazeret beyan ederek kabule gitmemiştir. Yapılar, kabul tarihi olarak belirlenen tarihten altı ay sonra yapılan yazışmalara göre oturulamayacak hale gelmiştir. Şartnameye uygun olarak yapılmayan huğ yapımında, meydana gelen başarısızlığı tespit etmek amacıyla bölgeye Ankara'dan Heyet-i Fenniye Reisi Hayri Bey bölgeye gönderilerek, tespit yapmış ve tamir edilecek huğlarla ilgili ek ödenek gönderilmiştir.¹¹²

İzmit, Adapazarı bölgesinde de mübadillerin iskân 3-4 yıl gibi uzun bir sürede gerçekleştirilmiştir. Evleri yapılıncaya kadar mübadillerin bir kısmının emval-i metrukelere, bir kısmının ya devlet tarafından yapılmış evlere ya da çadırlara yerleştirildiği belirtilmiş, kış şartlarının ağırlaşması üzerine çadırlarda yaşayanları evlere yerleşenlerin yanına dağıtarak aynı evde 3-4 ailenin yaşamak zorunda kaldığı bilgisi verilmiştir. İzmit ve Adapazarı bölgesindeki mübadillerin çoğu kendi evlerini kendileri yapmıştır. Hükümetin mübadillerin yerleşimlerine katkısı iskân edilecek köylerinin yerinin tespiti, dağıtımı ve malzeme temininde kolaylık şeklinde olmuştur. Yapılacak evlerin planları için 1924 tarihinde hükümet tarafından birkaç ev plan tipi bölgeye gönderilmiştir. Bu ev planları ile kurulması düşünülen köylerin yerlerini tespit etmek amacıyla Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü'nün iskân memuru mühendis İsmail Adli Bey bölgede araştırmalarda bulunmuştur. Buna göre kurulacak köylerin arazinin seçiminde en fazla % 6 eğimi olan araziler seçilecek, arazinin yapısı belirlenen eğime uymuyorsa da evlerin planı yeni eğim yapısına göre revize edilerek

¹¹⁰ BCA, 30.18.1.1/10.42.16.

¹¹¹ Cengizkan, *a.g.e.*, s. 175-176, 217-223.

¹¹² Eres, *a.g.t.*, s. 117-118.

planların son şekli Vekâlete gönderilecekti. Mübadillerin iskân edildikleri köylere yerleşmeleri sırasında devlet tarafından teknik destek sağlanarak, mübadiller evlerini kendi imkânlarıyla yapsalar dahi kontrol edildiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır. Meselâ Yuvacık Köyü'ne yerleşen İskeçe mübadillerinin evlerini bir an önce yaparak içine yerleşmek arzusuyla acele olarak yaptıkları evler müfettiş Nahid Bey tarafından geçici olarak durdurulmuş, İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından görevlendirilen Mimar Edhem Bey tarafından incelenmiş, uygun olanların inşaatına devam edilmiş, bitirilmesi ve içerisinde yaşanması mümkün olmayan evler durdurularak Vekâletten yeni ev planları istenmiştir.¹¹³

Bazı mübadillerin kendi tarımsal uğraşlarını sürdürebilecekleri yerlere yerleştirilmesine karşın başka olumsuz koşulların zorlamasıyla çoğu bir anda üretim yapabilecek düzeye gelememişlerdir. Bunun temel nedeni ise, Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan yıkımdır. Bu yıkım bu insanların bir anda yerleştirilmesi olanağını ortadan kaldırmış, çok sayıda mübadil, yapımı sürdürülen köylerin bitimini beklemiştir. Bu bekleyiş süresi barınma sorununu ön plana çıkarmış, göçmenlerin üretici konuma geçmelerini engellemiştir. Örnek köylerin yapıldığı Mersin gibi diğer yerleşim merkezlerinde de bu tür sorunlar yaşandığını görüyoruz. Yapımı sürdürülen bu köyler, tarım mevsimi sonuna kadar bitirilememiş, böylece göçmen üretici konuma geçememiştir.¹¹⁴

Kamusal hizmetler alanındaki yetersizlik, iklimin elverişsizliği, kuraklık gibi nedenlerle üst üste ürün alınamaması bazı göçmenlerin yerleştirildikleri köyü bırakıp gitmelerine neden olmuştur.

Mübadillerin yerleştirildikleri köyü bırakıp gitmelerinin bir başka nedeni ise; çevredeki yerli halkın gelen göçmenler üzerinde yaptığı çeşitli baskılardı. Mübadillere yerli halka ait olan toprakların verilmesi ve verilen toprakların miktarının az veya fazla olması orada sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca çevre köylerle sınır anlaşmazlığı, onların diktiği ağaçları kesme ya da hayvanlara yedirme gibi uyuşmazlıklar görülmektedir.

3.3.1. Örnek Bir Mübadil Köyü: Demirhisar:

¹¹³ BCA, 272.00.0.11/ 80.3.6.9.

¹¹⁴ TBMMZC, D.II, İÇ.II ,C.VII/I, Ankara 1968, s.1045.

Selanik'in Demirhisar kazasından Mersin'e gelen mübadillerin bir kısmı, Mersin'in Osmaniye köyüne yerleştirilmiş ve kendilerine Rum ve Ermenilerin terk ettiği evler verilmişti. Böylece bir kısım mübadillin barınma sorunu bu şekilde çözülmüştü. Diğer bir kısmının Rum mübadillerden Abraham Yuvan'dan kalan "Yuvanaki" adındaki çiftliğe yerleştirilmeleri düşünülmüştü. Ancak, sözü edilen çiftlikte mübadillerin barınabileceği evler bulunmamaktaydı. Bu nedenle mübadillerin barınmasını sağlamak için yeni evler yapılması gerekiyordu. Mübadiller için kurulacak köylerle ilgili olarak çeşitli plan ve projeler hazırlanacaktı. Türkiye genelinde düşünülen "numune köy" inşa etme düşüncesi Mersin'de kısmen de olsa uygulamaya konulmuş; numune köylerin yaptırılması işi de mühendis ve müteahhitlere havale edilmişti. Mübadiller, kendilerine uygun yaşama koşullarını sağlayacak olan evlerin yapılmasına kadar çadırlarda, çok kötü koşullarda barınmaya çalışmışlardır. Ancak bin bir sıkıntıyla ve umutla bekledikleri bu evler ise sazdan olup, uzun süre yaşamaya elverişli değildi.

Yuvanaki çiftliğinde, Selanik mübadillerine yapılması düşünülen numune köyün inşaatını gerçekleştirmek için burada çalışan usta ve amele gündeliklerinin de belirlenmesi gerekiyordu. Usta ve amele gündeliklerini belirlemek amacıyla Adana İmar mühendisliği ile Mersin vilayeti arasında uzun süren yazışmalar bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Yuvanaki çiftliğinde yapılacak olan köy konutlarının birim fiyatlarını, malzeme ile amele ve usta gündeliklerinin bedellerini de gösteren ayrı bir listenin ikişer nüsha olarak gönderilmesi Adana İmar ve İskân Mıntıka Müdürü Mehmed Said tarafından, 12 Haziran 1924'de Mersin Belediyesi'nden istenmiştir.¹¹⁵

Adana İmar Mühendisliğince Mersin Belediyesi'ne gönderilen usta ve amele gündeliklerinin birim fiyatları uygun görülüş olduğundan mazbatanın düzenlenmesine karar verilmiş,¹¹⁶ hemen ardından da Adana İmar Mühendisliğine 22 Ocak 1925 tarihinde Mersin Valisi tarafından belirlenen gündelik fiyatları gönderilmişti. Belirlenen fiyatlar şöyledir:¹¹⁷

GEREKLİ MALZEME VE İNŞAAT	BİRİM FİYATI (KURUŞ)
İşçi yevmiesi	100-200

¹¹⁵ BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.

¹¹⁶ "Mersin ve Adana'daki yaz günleri çalışan amele ve ustaların bervech-i bala gösterilen miktar ile çalışabilecekleri geçen seneki tecrübeme binaen arz olunur. Adana İmar Mühendisi Vekili Cemil" Bkz. BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.

¹¹⁷ BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.

Lağımıcı	150-200
Duvarcı	300
Sıvacı	250-300
Marangoz	300-350
Dülger gündeliği	300
Barut kilosu -fiyat miri	
Fitil için-fiyat miri	
Sönmemiş kireç kıyyesi	
Çimento bin ton	4500-5000
Kereste dobruk halinde	1500-2000
Kereste ma'mul	2500-3000
Çivi kilosu	21
Yerli kiremit yüz adet (yoktur)	
Yerli tuğla yüz adet (yoktur)	
Çift atlı araba yevmiyesi	500
Tek atlı araba yevmiyesi	300

Tablo 2: Mersin Valililiği'nin Numune Evlerin Maliyetini Gösteren Listesi

Selanik-Serez'in Demirhisar kasabasının Palmış Köyünden gelen mübadilleri için kurulacak bu köyün yapımında kullanılacak araç-gerecin belirlenmesinin yanı sıra hanelerin belirli bir plan dahilinde inşası için projeler hazırlanmıştır. Ayrıntılı herhangi bir plan bulunmamasına karşın, belgelerden evlerin iki katlı, her katta iki oda, mutfak, abdesthane, gusulhane olacağı anlaşılmaktadır.¹¹⁸ İki odadan her birinin ayrı ayrı sofa ya da avluya açılan açılan kapıları olacaktır. Ayrıca evlerin içinde yüklük amacıyla kullanılmak üzere duvara bitişik dolaplar da yapılacaktır.¹¹⁹ Haneler yol üzerinde yapılacaktır. Yukarıda belirttiğimiz esaslar içinde Demirhisar Köyünde toplam 7 adet konut yapılmıştır.¹²⁰

Bu evlerin maliyetinin yüksek olması nedeniyle "numune köy" yapımına son verilerek yerine daha az maliyetli olan iktisadi hanelerin

¹¹⁸ Mübadele sürecinde Mersin'de mübadiller için kurulacak köyün yapımına dair çizilmiş krokiler bulunmamasına karşın Balkan Savaşları sonucunda Anadolu'ya yönelik göç sürecinde muhacirler için kurulması düşünülen köylerin yapımına yönelik çizilmiş ayrıntılı krokiler bulunmaktadır. Bkz. kurulan muhacir köyleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Fuat Dünder, "Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri", *Toplumsal Tarih*, Ekim 2000, ss.52-54.

¹¹⁹ Belgelerde konutların yapımına ilişkin açıklamalar doğrultusunda oluşturulan ev planı için bkz. EK 5.

¹²⁰ BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.

yapımına başlandığı sanılmaktadır. Çünkü Tarsus gazetesindeki Mersin İskân Memurluğu'na verilen 4 Mayıs 1926 tarihli bir ilanda, Mersin'e iki saat uzaklıkta bulunan Yuvanaki Çiftliğinde, 6 çift iktisadi hanenin pazarlık suretiyle yaptırılacağı duyurularak inşaatı gerçekleştirmek isteyen mühendis ve müteahhitlerin iskân dairesine başvurmaları isteniyordu.¹²¹

Demirhisar köyündeki, günümüze de kalan birkaç mübadil konutunun yapılış şekline bakıldığında, dikdörtgen planlı, tek katlı, bir, iki odalı ya da bir oda, bir ahırdan oluşan iki göz basit bir yapıdan ibaret oldukları görülür. Yapının iskelesini doğal halinde kullanılmış kargılar oluşturur. Bu kargılar özellikle köşelere ve dikey eksenlere gelecek şekilde dik olarak yerleştirilmiştir. Duvarlar hem içten hem de dıştan balçıkla sıvanmıştır. Bu yapılarda kapı dışında küçük pencereler görülür. Kargı kesilip, örülerek kullanılmış, dış yüzey sonradan çinko levhalar ile kaplanmıştır.

Mübadillerin anlattıklarına göre, Yuvanaki Çiftliğinde yerleştirilenler için hükümet tarafından yaptırılan evler pek dayanıklı olmayan çamur ve sazdan yapılmıştı. Bu nedenle daha sonraki yıllarda mübadiller, yıkılan evlerin yerine kendileri yeniden ev inşa etmişlerdir. Kendileri için kurulan köyde yaşayan bir mübadilin söyledikleri de yaşananları şu şekilde ortaya koymaktadır: *"Hükümet yaptı bir göz oda, o da yıkıldı. 4-5 nüfus sığar mı..! 2 göz 4 göz oda var yine utanırım. Bir yağmurla yıkıldı, çamur durur mu, millet uyandı. Briketlerden yaptılar."*¹²²

Sonuçta, 1924 yılında Mersin'e gelen mübadillerin barınma sorununun, üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen çözülememiş olduğu görülmektedir.

Yunanistan'dan gelen mübadillerin bir kısmı Trakya bölgesinde Kırklareli'nin Vize ilçesi ve köylerine yerleşmiştir. Vize ilçesine bağlı ve Rumların ikamet ettiği köyler, Rumlar tarafından terk edilmiş ve boşaltılmıştır. Boşalan Rum köylerindeki mevcut konutlara, mübadiller yerleşmiş, tarla ve bahçeler göçmenlerin kullanımına verilmiştir. Ayrıca Vize çevresinde göçmenler tarafından yeni yerleşim yerleri de kurulmuştur. Vize ilçe merkezinde ise mübadil göçmenler için mevcut yerleşimden ayrı bir bölümde göçmen mahallesi kurulmuştur. Gerek ilçe merkezinde ve gerek yeni kurulan köylerde basit planlı ve hızlı üretilen konutlar inşa edilmiştir.

¹²¹ Tarsus, " İktisadi Hane İnşası Münakaşası", 4 Mayıs 1926, s.3.

¹²² Ali Bölükbaşı ile yapılan görüşme, 25.08.2002.

Ayrıca Rum ve Bulgarların terk ederek boşalttığı evler (emval-i metruke) de tamir edilerek muhacirler tarafından kullanılmıştır.¹²³

Vize ilçe merkezinde yer alan muhacir konutlarının bulunduğu bölge, günümüzdeki Devlet Mahallesi sınırları içerisinde. Devlet Mahallesi'nin eski isminin Yeni (Muhacir) Mahalle olduğu bilinmektedir ve halk arasında halen bu tabir kullanılmaktadır. Mübadil konutları, mevcut kent dokusu içerisinde yer almayıp merkezin dışında boşluk bir alanda inşa edilmiştir. Mübadil konutların yerleşim planına bakıldığında ızgara plan şeması ile tasarlandığı görülmüştür.¹²⁴ Mübadele sonucu inşa edilen konutlar ilk planlı yapılaşmayı oluşturmuş ve ilçede yeni bir mahalle kurulmuştur. Bura da inşa edilen evler tek katlıdır. Tespit edilen muhacir konutları acil barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla basit planlı olarak inşa edilmiştir. Konutlar sadece oda ya da oda ve sofadan oluşmaktadır. Sofa; odaların kapılarının açıldığı, konuta girişin yapıldığı ve iki katlı evlerde merdivenin yer aldığı bir toplanma mekânıdır. İncelenen konutların oda ve sofadan oluşan bu plan tipi geleneksel Türk konutu olduğunu göstermektedir.¹²⁵

Cumhuriyet'in amaçladığı köy yaşamını tüm ülkeye anlatabilmesi için önemli bir proje olarak dönemin yöneticileri tarafından çok önemsenen numune köylerin, ülkemiz coğrafyasındaki yayılımına baktığımızda aşağıdaki tabloda listesi mevcuttur. ¹²⁶ Seçilen köy yerleşimleri, önemli oranda yanmış muntika merkezlerinden tercih edilmiş, bu köyler sayesinde belirlenen bölgelere de model bir yerleşim birimi kazandırılmıştır.

Numune köyün bulunduğu İl	Köyün adı
Ankara Kırıkkale	Keskin Zir
Adana	Kozan
Adana	Kadirli Madama Çiftliği
Adapazarı	Serdivan
Antalya	Çirkinoba
Balıkesir	Erdek
Bilecik	Üzi

¹²³ Hilal Bıyık, *Mübadil Konutları ve Kentsel Gelişime Etkisi: Vize Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne 2019, s.44.

¹²⁴ Bıyık, *a.g.t.*, s.44-45.

¹²⁵ Bıyık, *a.g.t.*, s.203.

¹²⁶ Eres, *a.g.t.*, s. 116; Seçkin, *a.g.t.*, s.170-171.

Bursa	Bektaş, Demirtaş, Filader, İkizceoba, Karacaoba, Karamanlı
Bolu	Taraklı
Çorum	Çorum Sungurlu, Çarşidere
İzmir	İzmir Kıyas, Kuşçular, Kısıkköy
İzmit	İzmit Arslanbey, Derbent, Mihaliç, Nusretli, Pelitözü, Yeniköy
Manisa	Manisa Çobanisa, Bozköy, Soma civarı
Mersin	Mersin Yuvanaki Çiftliği, Bedros Çiftliği
Adana Osmaniye	Osmaniye -Bahçe Hasanbeyli
Samsun	Samsun Asarağaç, Beğlik, Çinik, Çınarağıl, Çırakman, Ökse, Taflan, Kurugökçe

Tablo 3: Türkiye'deki Numune Köyler

Sonuç

Türkiye'ye gelen mübadillerin ilk büyük mesele iskân edilecekleri şehir ya da köyün belirlenmesiydi. Diğer bir sorun da mübadillerin iskân bölgelerinde başlarını sokacakları bir meskene kavuşmasıydı. Hazırlanan tüm planlara ve uygulamalara karşın, birçok sebebe bağlı olarak bir yığın sorunla karşılaşmıştı. Mübadillerin gönderildikleri yerlerdeki toplam ev adedinin tam olarak belirlenmemesi ve hesaplanandan fazla göçmenin söz konusu yerlere gönderilmesi konut yetersizliğine neden oluyordu. Ancak mesken sorunun çözülmesini zorlaştıran faktörlerin başında yasadışı işgaller gelmekteydi. Bu durum ciddi sıkıntıların yaşanmasına sebep oldu. Muhacirlerin iskân edebilmeleri için mevcut konutlar tamir edilerek kullanılmıştır. Ancak mevcut konutlar yetersiz kaldığından numune köyler kurulmuş, basit ve hızlı üretilen evler; huğ, iktisadi hane vb. inşa edilerek muhacirler iskân edilmiştir. Başlıca kurulan köyler, Samsun, Mersin, Adana, Kırklareli, Antalya, İzmir, İzmit gibi mübadillerin yoğun olarak yerleştirildiği bölgelerdir. Bu köyleri sadece mübadillerin başını sokacakları hanelerin bulunduğu yerleşim birimi olarak görmemek gerekir. Bu köyler aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk kurulan köylerdir. Mübadillerin barınma sorununun çözülmesi onları üretime kazandırmak demektir. Bu da millî iktisadın önemli bir parçasıdır. Savaştan yeni çıkmış ve hırpalanmış ülke kaynaklarının yeniden verimli kullanılabilir hale getirilmesi, tahrip olmuş kentler ve köylerin imar edilmesi, ticaretin geliştirilip ekonominin desteklenmesi için

mübadillerin üretime kazandırılması, yeni köyler kurulmuş, şehirde de Rumlardan bıraktıkları meskenlere yerleştirilmişlerdir.

Kurtuluş Savaşı sonrası yanan yıkılan köylerin, evlerin yerine yenilerini inşa etmek için bu meslekten anlayan ustalara da ihtiyaç doğmuştu. Mübadele anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte gelen mübadillerden, öncelikli olarak inşaat ustalarının getirilmesinin istenmesi, ülkedeki ihtiyaç duyulan meslek gruplarını da ortaya koymaktadır. Tahrip olan alanların fazlalığı ve inşaat işleriyle uğraşan meslek erbabından gayrimüslim olanların ülkeyi terk etmesiyle bu alanda ihtiyaç meydana gelmişti. Bu ihtiyacın çözümü için kimi bölgelerde inşaat malzemesinin mübadillere verilerek, geçici evlerini kendilerinin yapması istenmiştir. Mübadil meskenleri yapılırken ya da terk edilmiş evlerin onarımı için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti devreye girmiştir. Bunlar daha çok onarım ve yapım ile ilgili çalışmalardır. Bu yardımlar o dönemde geçim sıkıntısı çeken halk için büyük bir katkı niteliğindedir. Becerikli yapı ustalarının önemi bilindiği için bunların yetiştirilmesine büyük önem verilmiştir. Bu amaçla Ankara, İstanbul ve İzmir’de kurslar açılmıştır. Onarım ve yeniden ev yapma konusunda Mübadele İmar ve İskân Vekâleti’nin para sıkıntısı çekmesi sebebiyle, iskân alanları dışında kalan terk edilmiş evlerin satılması yoluna gidilmiştir. Bu uygulama sayesinde enkaz haline gelmiş olan evlerin işe yarar malzemesinden faydalanma yoluna gidilmiştir. İnşaatlarda özellikle yerli malzeme ve kerestenin kullanılmasına önem verilmiştir.

Ayrıca, mübadillerin iskanı sırasında hem başka sorunlar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve uzman personel azlığı başta olmak üzere çeşitli sorunlar nedeniyle mübadillerin mesken sorunu çözmek, yeni köyler kurmakta beklenildiği ölçüde başarılı olunamamıştır. Köy kurma aşamasında şartnamelerde ortaya konan mimari düzey sağlanamamıştır. Numune köy projelerinde ülkenin çeşitli bölgelerinde farklı tipte yapılar inşa edilirken, “iktisadi ev” olarak tanımlanan tek tip proje, 10.2.1925’de çeşitli illere gönderilerek, yeni uygulamaların buna göre yapılması istenmiştir. Yapılan köylere bakıldığında da numune köy diye yapımına başlanan kimi yerlerde meskenlerin dönemin aciliyeti ve ekonomik şartları , yeterli usta olmaması gibi sıkıntılar yüzünden basit kargir evler ya da iktisadi haneler olarak inşa edildiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

I.ARŞİV BELGELERİ

A. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (BCA) 272.80/4.10.114.

BCA, 272.00.0.11/21.103.10 327.

BCA, 272.00.0.11/80.3.6.9.

BCA, 272.00.0.12/ 42.52.12, BCA, 272.80.3.9.15.

BCA, 272.00.0.12/55, 140.15., L.2;272.12.59, 164.3.

BCA, 272.00.0.13/79.5.9.

BCA, 272.00.0.80/3.6.8.(10).

BCA, 272.00.0.80 / 3.9.3. (4).

BCA, 272.00.0.80 /3.7.25.

BCA, 030.18.01/012.70.01.

BCA, 272.00.0.80/ 3.8.6. , L.4-8.

BCA, 272.80/3.7.8.

BCA, 272.00.0.12 / 42.52.18.

BCA, 30.18.1.1./11.46.1.

BCA, 272.00.0.11/19.95.23.

BCA, 30.181.1/12.58.12.

BCA, 30.18.1.1/10.42.16.

BCA, 272.00.0.11/ 21.103.10.

BCA, 272.00.0.12/61.175.12.

BCA, Fon K.: 272.00.0.12/41.48.23.

BCA, Fon K.: 272.00.0.12/43.62.2.

BCA, Fon K.: 272.00.0.12/47.89.21.

BCA, Fon K.: 272.00.0.12/5.58.158.4.

BCA, Fon K.: 272.00.0.12/41.46.14.

BCA, 272.00.0.12/46.81.19.

BCA, 272.00.0.12/41.48.23.

B. Mersin Köy Hizmetleri Arşivi

Mersin Köy Hizmetleri Arşivi (M.K.H.A.), Mersin Vilayeti Tarsus Kazası'na İskân edilen Mübadillerle Ait Defter 15, No:1, Yıl: 1340/1924.

M.K.H.A., 271-V-26-30, Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası.

D.H.K.D., Tarsus İlçesine Bağlı Tapular Dosyası, 271-V-26-30.

II.RESMÎ YAYINLAR

Devlet Salnamesi, İstanbul, 1926.

Düstur, 3. Tertip, C. VI, Ankara, 1953.

Düstur, 3. Tertip, C. V, Ankara, 1969.

İskân Tarihçesi , Ankara, 1932.

“İmâr Vekâletinin Kânun-ı Sâni Mesaisi”, Ayın Tarihi, Kânun-ı Sâni 1924.

T.B.M.M Zabıt, Devre: II, İçtima: I, Cilt: II, Ankara, t.y.

T.B.M.M Zabıt, Devre: II, İçtima: I, C:III, Ankara, t.y.

T.B.M.M. Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968. t.y.

T.C. Resmi Gazete, 1934.

TBMMZC, D.II, C.XVI, Ankara, 1976.

TBMMZC, D.II, İ.II, C.X, Ankara, 1975.

TBMMZC, D.II, İÇ.I, C.II, Ankara, t.y.

TBMMZC, D.II, İÇ.II ,C.VII/I, Ankara 1968.

TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975.

TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.VII/I, Ankara ,1968.

TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.XIII, Ankara, 1975.

TBMMZC, D.II., İÇ.II, C.IV, Ankara, 1975.

III. GAZETELER

Hakimiyet-i Milliye, 7 Ocak 1924.

Hakimiyet-i Milliye, 18 Aralık 1923.

Hakimiyet-i Milliye, 3 Ocak 1924.

Hakimiyet-i Milliye, 9 Aralık 1923.

Tarsus, “ İktisadi Hane İnşası Münakaşası”, 4 Mayıs 1926.

IV.ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Abdullah Ziya (Kozanoğlu), “Cumhuriyet’te Köy Yapımı”, *Ülkü*, 1933.

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele-Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, 5. Baskı. İstanbul, 2010.

Arı, Kemal, “1923 Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Mübadil Göçmenler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IV, sayı: 18, Temmuz 1990.

Barkan, Ömer Lütfü, “Türkiye’de Muhacir İskanı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, Ekim 1948-Temmuz 1949, No.1-4.

Black, Alexander, *Mesken İhtiyacının Tahmini*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.

Bıyık, Hilal, *Mübadil Konutları ve Kentsel Gelişime Etkisi: Vize Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 2019.

Cengizkan, A., *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Arkadaş Yay., Ankara, 2004.

Çapa, Mesut, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı”, *Atatürk Yolu*, Mayıs,1990, Yıl:3, Cilt:2, Sayı:5.

Demirağ, B., “Mudanya’daki Girit Mübadilleri”, *Bursa’da Yaşam*, Haziran, Bursa, 2013.

Dündar, Fuat, “Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri”, *Toplumsal Tarih*, Ekim 2000.

Emgili, Fahriye, *Yunanistan’dan Mersin’e Köklerinden Koparılmış Hayatlar*, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2011.

Eres, Z., *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İlgin, Gülcan Dilber, *Antalya’da Mübadele*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.

Erdal, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2012.

İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, TTK Yay., Ankara, 2000.

Kuzucu, L., *Krifiçe’den Yeşilburç’a Mübadil Yaşamlar*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

Mersin Evleri, Yayına Hazırlayan: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Ökçün, A. G., “İkinci Meşrutiyet Döneminde Yeni Köylerin Kurulması ve Köylerde Çevre Sağlığına İlişkin Tüzel Düzenlemeler”, *Prof. Fehmi Yavuz’a Armağan*, Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1983.

Özcan, Ali, *Cumhuriyet Devrinde Mesken Sorunu*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara, 1961.

Seçkin, Selçuk, *Atatürk döneminde Konut Yerleşme ve Mübadele Yerleşmeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sina Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Fakültesi, İstanbul, 2013.

Yılmaz, A., *Bir Mübadele Öyküsü*, Ankara, 2013.

V. Sözlü Görüşmeler

Ali Bölükbaşı ile yapılan görüşme, 25.08.2002

Naime Akdoğan ile yapılan görüşme, 25.09.2002

Necati Tütüner ile yapılan görüşme, 09.10.2002

Mehmet Arseven ile yapılan görüşme, 10.10.2002

Saadet Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002

Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002

Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.2002

Melek Baydar ile yapılan görüşme, 16.11.2002

